Fórum ochrany přírody

/ FINANCOVÁNÍ OCHRANY PŘÍRODY

01
2025

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

ochrana přírody je často vnímána jako oblast idejí, emocí, hodnot. Jenže bez peněz to nejde – proto přinášíme toto tematické číslo. Příroda sama sice žádné faktury nevystavuje, ale náklady na její zachování jsou reálné. Pokud má mít ochrana přírody v příštích letech šanci, musí se zabývat čísly.

Nejde jen o to, kde vzít víc peněz. Důležité je, jak je nastavit, rozdělit a utratit, aby skutečně pomáhaly. Umíme psát projekty, ale často už méně ovlivnit samotná pravidla hry. Právě proto potřebujeme mluvit o reverzních aukcích, offsetech, zelených daních nebo environmentálním pojištění – tématech, která možná nezní poeticky, ale mohou posunout naši práci z defenzivy do strategického plánování.

Zvlášť dnes, kdy se začíná lámat chleba. Nová evropská legislativa v oblasti biodiverzity čelí odporu, rozpočty veřejné správy se utahují a budoucnost Společné zemědělské politiky je opět otázkou kompromisů na úkor přírody. I proto je důležité ukazovat, že ochrana přírody může být nejen nákladem, ale také investicí, a že můžeme být při vývoji finančních mechanismů kreativnější.

Toto číslo Fóra ochrany přírody není z těch, které se čtou „na louce pod stromem“. Ale o to víc může být užitečné. Nabízí inspiraci z praxe i ze zahraničí, přináší argumenty, které využijete při jednáních i ve strategických dokumentech. A možná vás přesvědčí, že pomáhat na svět novým cestám financování ochrany přírody není luxus, ale základ. Děkuji všem autorům, kteří si na tato nelehká témata troufli – a vám, že se jimi nenecháte odradit.

Michael Hošek
člen redakční rady

OBSAH

// EDITORIAL

Michael Hošek 2

// ANALÝZY A KOMENTÁŘE

Kde vzít a nekrást? Nové možnosti financování ochrany přírody
Vojtěch Kotecký 4

Quo vadis, SZP?
Jan Dušek 6

Biodiverzita jako klíčová součást krajiny: staro-nové přístupy
Martin Rexa 11

Síla komunity: Role individuálního dárcovství v ochraně přírody
Lucie Hošková 15

Národní park Šumava a jeho financování
Pavel Hubený 20

Vyplácení náhrady újmy za ztížení hospodaření na pozemcích
Miloš Brotz, Jana Hovorková, Tomáš Pech, Petr Stloukal 22

Uhlíkové kompenzace jako nástroj ochrany přírody
Klára Jiřincová 24

Ředitelství silnic a dálnic a ochrana přírody
Bohdana Skokanová 27

Vysokorychlostní tratě jako nová příležitost pro krajinu investice do životního prostředí, ochrany přírody a krajiny
Irena Růžičková 31

Nástroje pro navrhování a realizaci efektivních a funkčních opatření
Vlastimil Bogdan 36

Josef Vavroušek: Vizionář udržitelné budoucnosti
Hana Laudátová 39

Ekodukt je příkladem investice do ochrany přírody, která propojuje krajinu a umožňuje bezpečný pohyb zvířat přes dopravní stavby. Archiv Správy železnic

Fórum ochrany přírody 1/2025 • ročník 11 • vychází elektronicky 4x ročně zdarma • vydává Fórum ochrany přírody, Rumburská 87, 277 21 , Liběchov • IČO 227 19 466 • redaktorka Markéta Dušková • grafický návrh a úprava Edita Hrubešová • redakční rada Jan Dušek, Michael Hošek, Jaroslav Obermajer, Tomáš Rothröckl, Petr Roth a David Storch •
kontakt: info@forumochranyprirody.cz, +420 604 503 856 •
ISSN 2336-5056 • číslo vychází 10. 4. 2025

Adapterra

Adapterra

partnerství nadace

Jak na rekonstrukci, úspory i na zdravou krajinu?

Spravujete budovu v majetku obce či města? Nevíte, jaké energetické parametry musí splňovat, nebo jak snížit náklady na energie, vodné a stočné? Chcete připravit krajinná opatření v obci a správně hospodařit na obecních pozemcích a nevíte, jak na to a kde hledat financování projektů?
Poradí vám naše **vzdělávací a inspirační semináře a exkurze** za příklady dobré praxe. Vhodné jsou pro starosty, úředníky, dotační agentury i architekty.

- 15. 5. Roudnice n.L.
- 20. 5. Paskov
- 22. 5. Vohančice
- 3. 6. Jihlava

registrace, program a další akce
www.nadacepartnerstvi.cz/adapterra

KDE VZÍT A NEKRÁST? NOVÉ MOŽNOSTI FINANCOVÁNÍ OCHRANY PŘÍRODY

VOJTĚCH KOTECKÝ

Mgr. VOJTĚCH KOTECKÝ, Ph.D.
Zabývá se vztahem české ekonomiky a environmentální politiky. Působí v Centru pro otázky životního prostředí Univerzity Karlovy. Deset let byl programový ředitel Hnutí DUHA a člen Rady vlády pro udržitelný rozvoj, poté působil v pražském institutu Glopolis.

Kde by ochrana přírody mohla najít více finančních zdrojů, které urgentně potřebuje? Pro inspiraci by se možná mělo smysl podívat na originální modely financování, jež se vynořují ve světě. Některé z nich jsou patrně použitelné také v českých podmínkách.

Přitom nemusí jít pouze o nové rozpočtové zdroje. Někdy by patrně stačilo, aby ochrana přírody – státní, nezisková, nebo akademická – pošťouchla jiné partnery, kteří prostředky mají a neumí je použít. A pro účinnost ekonomických nástrojů může být také důležité sledovat dvě různé otázky: kde najít nové zdroje peněz a jak je rozdělovat.

NOVÉ MODELY PODPOR

Česká ochrana přírody tradičně spoléhá na financování konvenčními dotacemi. Stát ve výzvách vybírá kvalitní projekty (například Program péče o krajinu – PPK), popřípadě nabízí paušální platby každému žadateli, který splní předem stanovená kritéria (třeba agroenvironmentálně-klimatická opatření). Oba přístupy jsou důležité a mají silné výsledky. PPK nebo nadstavbové platby za péči o trvalé travní porosty patří mezi pilíře ochrany druhově bohatých biotopů v naší krajině. Postupně se v nich objevují inovativní prvky, jako jsou chystané podpory, které nebudou platit za činnosti (jaké pěstební postupy farma používá), nýbrž za výsledky (jestli na pozemcích má druhově bohatý biotop). Šlo by ale jít ještě dál.

Pozoruhodným řešením jsou aukční modely. V takzvaných reverzních aukcích se podpora přiděluje nejnižším z nabídek, které splní požadovaná kritéria. Soutěžení managementových zakázek na cenu je samozřejmě rutinou ochrany přírody. Předmětem reverzních aukcí však není konkrétní projekt, nýbrž výsledek. Stát stanoví cílovou hodnotu, popřípadě alokovaný rozpočet. Poté přijímá nabídky na dílčí plnění až do naplnění cíle nebo vyčerpání prostředků.

Během uplynulých desetiletí vznikla řada pilotních projektů, experimentálních studií a také několik praktických aplikací aukčního modelu při ochraně lesních a pobřežních ekosystémů, mokřadů či zemědělské krajiny (Kindu et al. 2022). Prakticky, coby nástroj ochrany přírody se reverzní aukce používají v Austrálii a USA (Bingham et al. 2024). Evropské realizace byly prozatím výhradně experimenty nebo testovací projekty v Belgii, Dánsku, Finsku, Británii a jinde (Bingham et al. 2024; Kindu et al. 2022).

Soutěž samozřejmě snižuje náklady. Reverzní aukce ovšem mají také důležité nepřímé přínosy. Stát může dejme tomu oznámit, že v okrese potřebuje vytvořit dva tisíce hektarů biotopů pro opylovače na zemědělské půdě, stanovit elementární parametry kvality a požádat farmáře o nabídky. Může tudíž předem určit poptávané množství podle potřeb ochrany přírody – a plošnou nabídkou získat rozmanité realizace, které se neřídí apriorním zadáním, takže lépe přispějí k rozmanitosti krajiny.

PLATBY ZA PŘÍRODU

Nicméně sebelepší mechanismy podpory nepomohou, když je peněz málo. Financování ochrany a obnovy přírody dominují (a patrně vždy budou dominovat) veřejné rozpočty (Kedward et al. 2023, UNEP 2024). Proto se soustavně vrací otázka, zda a kde by šlo najít další prostředky.

V diskusích o ochraně přírody se zhusta vynořuje koncept tzv. plateb za

ekosystémové (nebo environmentální) služby (PES). Ekonomika se často neobejde bez přírody. Kdyby vlastníci poříčních mokřadů dostávali zaplaceno za ochranu před povodněmi a majitelé květnatých luk za opylovací služby pro zemědělství, možná by se jim vyplatilo pečovat o důležité (ale jinak finančně málo výnosné) biotopy?

Papírově rozumný koncept naráží na řadu praktických překážek. Umíme dělat účetní hodnocení ekosystémových služeb. Obtížnější však bývá přimět uživatele, aby hodnotu zaplatil. Museli bychom najít funkční mechanismus obchodování, který by konkrétní služby přiřadil konkrétním producentům a přiměl konkrétního uživatele k placení. Přitom velká část ekosystémových služeb patří mezi to, čemu ekonomové říkají nerivalitní statky. Rohlík je rivalitní statek. Když si ho koupím v obchodě, je můj a nikdo jiný jej nemůže sníst. Ale majitel ovocného sadu může sice zaplatit vlastníkovi louky za to, že vytváří biotop pro opylovače – jenomže nezabrání, aby zaplacený hmyz obletoval také květy u souseda, který ho má zadarmo. Proč by někdo takovou službu financoval?

Na světě běží řádově desítky programů označovaných za PES (Ezzine-de-Blas et al. 2016). Často ovšem jde pouze o novou nálepku pro tradiční přístupy. Dobře to ukazuje známý, respektovaný – a velmi úspěšný – kostarický program *Pagos por Servicios Ambientales* (Chapman et al. 2020). Běžně se cituje jako exemplární příklad plateb za ekosystémové služby, koneckonců se tak i jmenuje. Jenomže při bližším pohledu se ukáže, že vlastně jde o konvenční dotaci, kterou stát vyplácí vlastníkům ochotným zalesnit svoji zemědělskou půdu nebo naopak ušetřit pozemky před odlesněním.

PES mohou být v principu dvojího typu: programy financované uživateli, kde služby hradí jejich příjemce, a financované státem, ve kterých úhradu zajišťují veřejné rozpočty (Wunder et al. 2020). PES financované uživateli se kvůli praktickým překážkám často zaměřují na lokální, prostorově zacílená schémata, která hradí ekosystémové služby poskytované konkrétním producentem (nebo skupinou producentů) pro konkrétního odběratele. Nemají tudíž ambici sloužit jako plošné řešení.

Také proto patrně nejrozšířenějším modelem, kde skutečně probíhá něco jako

Reverzní aukce a podobné inovativní modely financování mohou být užitečné pro podporu biotopů, jako jsou maloplošné mokřady. Foto Toni Wöhrl / Wikipedia Commons

explicitní uživatelská platba za ekosystémové služby, jsou takzvané vodní fondy. Prapůvodním vzorem bylo aranžmá plateb vlastníkům půdy v povodí za šetrnější hospodaření, které počátkem devadesátých let zavedlo město New York coby levnější alternativu k nákladným investicím do infrastruktury pro čištění vody. Běžněji se však fondy začaly používat po roce 2000, kdy je experimentálně zavedlo Quito, hlavní město Ekvádoru (Goldman-Benner 2012). Projekt vznikl díky poradenské a finanční podpoře The Nature Conservancy (TNC), největší nestátní organizace na ochranu přírody na světě.

Fond zajišťuje péči o mlžné tropické pralesy a alpinskou tundru *páramo* v sousedních horských masivech, odkud město odebírá vodu. Zakladatelem byly quitské vodárny s TNC, k nimž se postupně přidali výrobci elektřiny nebo místní pivovar. Fond vybírá pevnou sazbu 2 % z poplatků za pitnou vodu a menší příspěvky od dalších partnerů; ročně tak shromáždí asi dva miliony dolarů. Ukládá do trustu, který své prostředky investuje, a tak vydělává kolem 800 tisíc dolarů ročně. Z těchto výnosů se platí desítky projektů. Financují například reforestaci podél horských řek, oplocení svahů na ochranu před dobytkem, platy strážců a správců chráněných území (kvůli zajištění účinné ochrany a práci s místními komunitami na vyloučení zemědělství z chráněného území) nebo dokonce investice do drobných zpracovatelských podniků, které v horských vesnicích poskytují alternativní zdroj příjmů.

Podobné fondy začaly posléze vznikat také v dalších, zprvu ponejvíce latinskoamerických zemích. Na počátku této dekády bylo v Latinské Americe v provozu 24 fondů, které pečovaly o 227 tisíc hektarů pozemků. Stejný model postupně přebírají také města na dalších kontinentech. V Africe do roku 2023 vzniklo osm vodních fondů a několik dalších se chystalo.

Provedení obvykle více či méně kopíruje původní ekvádorský model. Příjmy fondů většinou pocházejí zejména od vodáren nebo hydroelektrárenských podniků, popřípadě od výrobců nápojů, provozovatelů závlah či farmářských asociací. Financují se nejčastěji projektové záměry. Ale v některých zemích se vodní fondy používají k vyplácení paušální kompenzace vlastníkům pozemků za ochranu lesa.

Ke snižování zátěže živinami a pesticidy v ochranných pásmech několika vodárenských nádrží česká agrární politika zvolila běžné dotační podpory, které zemědělcům kompenzují méně intenzivní hospodaření. Nicméně řešení analogické k vodním fondům by šlo použít také k úplně odlišným účelům. Nabízí se dejme tomu vytváření ploch pro přirozené rozlivy v říčních nivách nad městy.

STEPI ZA DOMY

Sílícím a potenciálně důležitým legislativním trendem v ochraně biodiverzity se stává tzv. *No Net Loss* (popřípadě *Net Gain*) legislativa, která zavádí mandatorní offsetování biodiverzity. Požaduje, aby

investoři při záborech biotopů nejenže snížili škody na biodiverzitě, ale nevyhnutelné zbytkové zábory biotopů kompenzovali. Podobné řešení se sice používá například v EIA. Offsetovací regulace ovšem zavádějí povinnou náhradu podle předem stanovených standardů.

Mandatorní offsetování má tradici především ve Spojených státech či Austrálii. První větší program vznikl v USA z povinnosti nahradit zábor mokřadů při výstavbě. Postupně se rozvinul v komerční trh, kde operují takzvané mitigační banky – firmy, které shromažďují poptávku po kompenzacích, zajišťují je a prodávají developerům podíly na náhradních mokřadech (Hough et Robertson 2009). Federální vláda v roce 1995 stanovila formální pravidla, jimiž se vznikající sektor řídí. Dodavatel kompenzací (mitigační banka) musí být licencovaný a regulovaný státem (aby náhrada nezávisela například na budoucí solventnosti developera).

Analogicky nejprve stát Kalifornie a posléze také federální vláda v devadesátých letech začaly umožňovat kompenzaci za zábory biotopů ohrožených druhů v USA. Nyní je v provozu asi 130 biotopových bank na rozloze 650 km^2. Každá banka, která kompenzace nabízí, musí mít smlouvu se státem, plán péče o vytvářený biotop a nezávislý trust, kam ukládá prostředky za prodané kompenzace a jehož výnosy financují management a monitoring po dokončení projektu.

Mandatorní offsety mají dva hlavní přínosy. Přirozeně přímo nahradí zabrané biotopy. Kromě toho regulace vytváří originální finanční motivaci pro majitele pozemků. Na trhu s půdou vzniká něco neobvyklého: komerční poptávka po obnově přírody. Banky, které agregují poptávku většího počtu developerů, by také mohly fragmentované zbytkové biotopy nahrazovat většími souvislými plochami.

Úspěch a neúspěch kompenzací ovšem závisí na robustních kritériích náhradních biotopů. Evaluace offsetovací legislativy v australském Novém Jižním Walesu ukázala, že sice zajistí reálnou kompenzaci ztracené přírodní vegetace – jenomže za 146 let (Gibbons et al. 2018). Kompenzační programy bývají obecně úspěšnější především v mokřadech, a naopak většinou selhávají v lesních ekosystémech (zu Ermgassen et al. 2019). Což není překvapivé – obnova řady mokřadních ekosystémů je prostě rychlejší než v lesích, které potřebují čas. Navíc prováděná hodnocení většinou měří pouze plochu náhradních biotopů, nikoli jejich kvalitu (zu Ermgassen et al. 2019).

Mandatorní offsetování má největší využití v sektorech, jež způsobují snadno měřitelný a trvalý zábor biotopů – v našich podmínkách patrně hlavně stavebnictví. Sem pravděpodobně povede případná legislativní iniciativa, kterou předběžně anoncovala nová Evropská komise. Může to být důležité. V Česku se bude v příštích desetiletích stavět. Hodně stavět. Patrně vzniknou stovky tisíc nových bytů. A náhrady mohou být důležité proto, aby mírnily škody. Proto je užitečná praktická zkušenost Velké Británie, kde mandatorní offsetování zastavěných biotopů začalo na jaře 2024. Program *Biodiversity Net Gain* (BNG) ovšem ukazuje na některá rizika, která legislativa musí řešit.

BNG požaduje, aby investoři kromě kompenzace zajistili vytvoření dodatečných 10 % biotopů navíc. Offset musí být zajištěn na nejméně 30 let. Jednotkou kompenzace není plocha, ale hodnota kompozitního indikátoru, který se vypočítává z rozlohy zabraného biotopu, dvou semikvantitativních škál jeho kvality a geografické blízkosti jiným cenným ekosystémům.

Britská pravidla očekávají, že investoři budou biotopy přednostně offsetovat přímo na místě. V pilotních projektech na takové případy připadalo přes 90 % kompenzací (Rampling et al. 2023). To v principu může být přínosné: přinejmenším se tím podporuje vyšší biodiverzita v urbánních ekosystémech a kontakt s přírodou. Konkrétní kritéria však vyvolávají pochyby o kvalitě vznikajících biotopů (Duffus et al. 2024). Parametry navíc pracují s homogenními jednotkami biotopů. Neumí proto cíleně podpořit bohatou biotopovou mozaiku (Duffus et al. 2024). Konkrétní kritéria jsou patrně nevhodná pro hmyz nebo jiné bezobratlé (Duffus et al. 2024). Modelování naznačuje, že použití nyní platných pravidel by během 25 let mohlo zvýšit populace 100 ochranářsky prioritních druhů o zhruba 7 % oproti výchozím hodnotám zastavovaných parcel (Mancini et al. 2024).

Offsetování biodiverzity pomůže především při správě suburbánních krajin.
Foto Jacopo Werther / Wikipedia Commons

PRIVÁTNÍ POPTÁVKA PO BIODIVERZITĚ

Kromě nových legislativních povinností se ovšem vynořují také příležitosti, kde firmy platí za obnovu přírody dobrovolně (UNEP 2024). Zdaleka nejsilnější pobídkou na současném trhu je poptávka po dobrovolném offsetování uhlíku (Löfqvist et al. 2023). Některé firmy nakupují offsety, aby kompenzovaly své zbytkové emise, a dosáhly tak čisté bilance uhlíkové stopy. Většinou platí za technické snižování emisí někým jiným. Nicméně během roku 2023 se asi 40 milionů dolarů utratilo za ukládání uhlíku v ekosystémech – tedy obnovu

mokřadů, podporu organické hmoty v zemědělské půdě nebo ochranu primárních lesů ohrožených vykácením a přeměnou na plantáže (Cabiyo et al. 2024).

Poptávka po uhlíkových offsetech tedy může být novým zdrojem privátních financí pro obnovu přírody. V Evropě operuje několik programů, jež se o to pokoušejí (zu Ermgassen et al. 2025). Většinou se zaměřují na renaturalizaci rašelinišť. Silnější tradici má například německé schéma MoorFutures, které se chystá expandovat také do Litvy.

Aby ochrana přírody této příležitosti využila, potřebuje překonat dvě bariéry. Sekvestrace v ekosystémech se obtížně měří a vzniklo nemálo pochybných projektů, což firmy vede ke skepsi k offsetování. Navíc stejně jako u řady dalších ekosystémových služeb platí, že provedení optimální pro ukládání uhlíku nemusí mít největší přínosy pro biodiverzitu. Řešením jsou silné, měřitelné a dobře kontrolované standardy. Kdyby v Česku vznikla robustní schémata analogická ověřeným programům v Německu, Švýcarsku či Británii, pomohla by zajistit integritu offsetových projektů a nasměrovat je do opatření s vysokou biodiverzitou.

Opatrně začíná objevovat také zájem firem přímo o dobrovolné offsetování biodiverzity. Poptávka je prozatím podstatně menší než u uhlíku. Průkopnické projekty jako česká firma Refugim se nicméně snaží tento trend testovat.

FIREMNÍ UDRŽITELNOST

Novou příležitostí jsou také rostoucí starost firem o vlastní udržitelnost. Kvůli ní zavádějí opatření na snížení environmentální stopy, péči o biodiverzitu a udržitelné hospodaření s přírodními zdroji. Pokud smysluplné řešení vidí v obnově přírody, otevírá se tím další zdroj financí. Pěkným příkladem je podpora podmáčených květnatých luk, kterou kolem svých zdrojů vody realizuje Mattoni ve spolupráci s ČSOP.

Nicméně ochrana přírody potřebuje uvážit priority. Často by patrně dávalo smysl namířit pozornost firem k důležitějším a větším opatřením, než je financování lokální obnovy. Větší podniky totiž ke škodám na biodiverzitě přispívají hlavně svými dodavatelskými řetězci. Ve velkém nakupují agrární komodity, dříví či papír – a některé se začínají prověřovat, jak mohou své dodavatele vést k šetrnějšímu hospodaření.

Taková opatření mohou mít o několik řádů důležitější pozitivní dopad než financování maloplošné obnovy biotopů. Prazdroj začíná spolupracovat s některými svými dodavateli na podpoře biodiverzity na polích, kde pro něj pěstují ječmen. Přitom tuto komoditu nakupuje z enormní plochy 30 000 hektarů. Pokud se ochrana přírody naučí pracovat s firmami na podobných programech, které by podporovaly biodiverzitu v zemědělské a lesní krajině prostřednictvím dodavatelských řetězců (nebo klientů v případě bank), přínos může být dalekosáhlý.

POUŽITÁ LITERATURA:

Bingham, L., Boxall, P., Da Re, R., Whitten, S., Knoke, T., Borges, J. G., 2024. *Advancing ecosystem services auctions: Insights from an international Delphi panel. Ecosystem Services 69, 101647.*

Cabiyo, B., et al., 2024. *2024 State of the Voluntary Carbon Market, Carbon Direct.*

Duffus, N. E., Lewis, O. T., Grenyer, R., Comont, R. F., Goddard., D., Goulson, D., Ollerton, J., Townsend, M. C., Webb, J. A., Wilson, R. I., zu Ermgassen, S. O. S. E. *Leveraging Biodiversity Net Gain to address invertebrate declines in England. https://ecoevorxiv.org/repository/view/6667/*

Ezzine-de-Blas, D., Wunder, S., Ruiz-Pérez, M., del Pilar Moreno-Sanchez, R., 2016. *Global patterns in the implementation of payments for environmental services. PLoS ONE 11, e0149847.*

Gibbons, P., Macintosh, A., Constable, A. L., Hayashi, K., 2018. *Outcomes from 10 years of biodiversity offsetting. Global Change Biology 24, e643-e654.*

Goldman-Benner, R., Benítez, S., Boucher, T., Calvache, A., Daily, G., Kareiva, P., Kroeger, T., Ramos, A., 2012. *Water funds and payments for ecosystem services: practice learns from theory and theory can learn from practice. Oryx 46, 55–63.*

Hough, P., Robertson, M., 2009. *Mitigation under Section 404 of the Clean Water Act: where it comes from, what it means. Wetlands Ecology and Management 17, 15–33.*

Chapman, M., Satterfield, T., Wittman, H., Chan, K. M. A., 2020. *A payment by any other name: is Costa Rica's PES a payment for services or a support for stewards? World Development 129, 104900.*

Kedward, K., zu Ermgassen, S., Ryan-Collins, J., Wunder, S., 2023. *Heavy reliance on private finance alone will not deliver conservation goals. Nature Ecology & Evolution 7, 1339–1342.*

Kindu, M., Le Ngoc Mai, T., Binghama, L. R., Borges, J. G., Abildtrup, J., Knoke, T., 2022. *Auctioning approaches for ecosystem services – evidence and applications. Science of the Total Environment 853, 158534.*

Löfqvist, S., Garrett, R. D., Ghazoul, J., 2023. *Incentives and barriers to private finance for forest and landscape restoration. Nature Ecology & Evolution 7, 707–715.*

Mancini, M. C., Collins, R. M., Addicott, E. T., Balmford, B. J., Binner, A., Bull, J. W., Day, B. H., Eigenbrod, F., zu Ermgassen, S. O. S. E., Faccioli, M., Fezzi, C., Groom, B., Milner-Gulland, E. J., Owen, N., Tingley, D., Wright, E., Bateman, I. J., 2024. *Biodiversity offsets perform poorly for both people and nature, but better approaches are available. One Earth 7, 2165-2174.*

Rampling, E. E., zu Ermgassen, S. O. S. E., Hawkins, I., Bull, J. W., 2024. *Achieving biodiversity net gain by addressing governance gaps underpinning ecological compensation policies. Conservation Biology 38: e14198.*

UNEP, 2024. *State of Finance for Nature 2024: Restoration Finance Report. Growing the Green: Why and how restoration finance needs to quadruple by 2030. United Nations Environment Programme, Nairobi.*

Wunder, S., Börner, J., Ezzine-de-Blas, D., Feder, S., Pagiola, S., 2020. *Payments for environmental services: past performance and pending potentials. Annual Review of Resource Economics 12, 209–234.*

zu Ermgassen, S. O. S. E., Baker, J., Griffiths, R. A., Strange, N., Struebig, M. J., Bull, J. W., 2019. *The ecological outcomes of biodiversity offsets under "no net loss" policies: a global review. Conservation Letters 12, e12664.*

zu Ermgassen, S. O. S. E., Hawkins, I., Lundhede, T., Liu, Q., Thorsen, B. J., Bull, J. W., 2025. *The current state, opportunities and challenges for upscaling private investment in biodiversity in Europe. Nature Ecology & Evolution 9, 515–524.*

MÉNĚ VÝRAZNÉ BARVY PALETY EKONOMICKÝCH NÁSTROJŮ

JAN DUŠEK

Mgr. JAN DUŠEK
Jednatel Integra Consulting, pracuje v DHP Conservation, spolupracuje s řadou nevládních, veřejných i soukromých organizací. Zabývá se zejména propojováním ochrany přírody s dalšími obory. Stál u zrodu FOP a je v něm aktivní po celou dobu jeho činnosti.

Ochrana přírody a biodiverzity se v současné době neobejde bez efektivních ekonomických mechanismů. Představme si proto přehled méně často zmiňovaných tržních a administrativně-právních nástrojů, které jsou, nebo by mohly být, využívány k dosažení ochranářských cílů.

SKRYTÝ PŮVAB DANÍ

Daně představují potenciálně klíčový nástroj ekonomických mechanismů pro ochranu životního prostředí. Nicméně, jejich využití specificky pro podporu biodiverzity zůstává v Česku i jinde ve světě spíše okrajové. V tuzemsku se daňové nástroje primárně zaměřují na zvláště chráněná území, ale existuje značný prostor pro jejich širší a efektivnější aplikaci.

Daňové úlevy mohou sloužit jako silná motivace. Lze uvažovat o snížení nebo odpuštění daně z nemovitostí, osvobození od dědické daně, či snížení daně na krajinné prvky a neplodné pozemky jako silné motivace pro vlastníky, aby chránili přírodní hodnoty i mimo striktně chráněná území. Nemovitosti využívané pro ochranu přírody, ekologické vzdělávání nebo vědecký výzkum již dnes mohou být od daně osvobozeny. Pro konkrétní osvobození je klíčové zohlednit předpisy o vyhlašování chráněných území a Zákon č. 338/1992 Sb., o dani z nemovitostí. Daňový poplatník uplatňuje nárok na osvobození, pokud splňuje jen část pozemku; osvobození se vztahuje pouze na tuto část.

Zákon o dani z nemovitostí již nyní osvobozuje od daně z pozemků zvláště chráněná území podle předpisů o ochraně přírody a krajiny. V národních parcích se osvobození týká pozemků zařazených do zóny přírodní nebo zóny přírodě blízké a v chráněných krajinných oblastech pozemků v I. zóně. Dále jsou osvobozeny pozemky v rozsahu, v jakém se na nich nachází ochranné pásmo vodního zdroje I. stupně nebo ekologicky významný prvek evidovaný podle zákona o zemědělství.

Již dnes řada hospodářů dělá, co je správné. Finanční mechanismy jim musí pomáhat.
Foto Jan Dušek

Podpora krajinných prvků je součástí péče o krajinu jako takovou. Foto Jan Dušek

Také v zahraničí je využití daňových nástrojů pro ochranu biodiverzity omezené kvůli komplikovanosti zavádění a rigidnosti právních systémů. Existují však příklady, kde správně nastavené daňové výhody fungují motivačně. Některé státy nabízejí daňové úlevy či odpočty pro vlastníky půdy, kteří se věnují výsadbě lesů, obnově mokřadů nebo ochraně ohrožených druhů. Jiné země poskytují daňové výhody majitelům, kteří se zaváží přeměnit část svých pozemků na přírodní rezervace. Daňově zvýhodněni mohou být i zemědělci implementující ekologické zemědělské postupy nebo společnosti investující do obnovitelných zdrojů.

V EU zahrnují daňové úlevy v oblasti daně z nemovitostí snížení daňové zátěže jako stimul pro zachování přírodních hodnot v cenných oblastech, vždy jako součást širší politiky podpory ochrany životního prostředí. Cílem je propojená podpora udržitelného hospodaření a ochrany přírody. V Německu existují různé daňové úlevy pro pozemky v národních parcích v závislosti na spolkové zemi. Francie nabízí osvobození od daně z nemovitosti pro chráněná území, včetně regionálně chráněných přírodních oblastí, a další daňové výhody při udržování pozemků v ochranářských programech. Itálie poskytuje osvobození od daně z nemovitosti pro pozemky v národních parcích a přírodních rezervacích, s regionálními odlišnostmi. Podobně i některé autonomní oblasti ve Španělsku nabízejí daňové úlevy pro chráněná území. Rakousko má různé programy a úlevy spojené s daněmi z nemovitosti pro majitele pozemků v chráněných oblastech. Daňové úlevy v EU se však netýkají pouze lokalizace, ale i způsobu hospodaření, podporující ekologické zemědělství a udržitelné postupy.

Aplikace daňových nástrojů mimo zvláště chráněná území je v Česku stále na počátku. Je třeba analyzovat stávající legislativu a inspirovat se zahraničními příklady pro vytvoření funkčního systému. Je nutné řešit i potenciální snížení příjmů obcí v chráněných územích v důsledku daňových úlev, zejména ve vztahu k ochraně přírody. Možností je propojení daňových úlev s filantropickými aktivitami, například prostřednictvím „zelených kreditů". Cílem reformy by mělo být rozšíření cílených daňových úlev pro vlastníky aktivně přispívající k ochraně a obnově přírody.

ZNEČIŠŤOVATEL PLATÍ, JENŽE KOMU A ZA CO?

Poplatky představují povinné platby související s využíváním přírodních zdrojů, znečišťováním životního prostředí a ohrožováním zdraví. Řídí se principem „znečišťovatel platí" a pomáhají zahrnout negativní dopady do nákladů znečišťovatelů. Na rozdíl od daní mají poplatky specifické rozpočtové určení, přičemž výnosy se využívají na nápravu škod nebo podporu ekologických projektů, často prostřednictvím Státního fondu životního prostředí (SFŽP).

Mezi environmentální poplatky patří například poplatky za kácení stromů mimo lesy, odvody za odnětí zemědělské půdy ze zemědělského půdního fondu, poplatky za odnětí pozemků určených k plnění funkcí lesa, poplatky za vypouštění odpadních vod do vod povrchových a podzemních, platby za odebrané množství podzemní vody, poplatky za znečišťování ovzduší, úhrady z dobývacího prostoru a z vydobytých nerostů, poplatky za ukládání odpadů na skládku a poplatky za provoz systému odpadového hospodářství.

Zákon o ochraně přírody a krajiny umožňuje regulační zpoplatnění vjezdu, setrvání nebo jízdy motorových vozidel na území národního parku a vstupu do vybraných míst mimo zastavěná území. Kvůli absenci prováděcí vyhlášky MŽP se tato možnost dosud využívá jen zřídka. Obdobně minimálně se využívá možnost zpoplatnění vstupného do cenných území nebo poplatky za profesionální průvodce. Poplatky za lov a rybaření v národních parcích by mohly financovat ochranu přírody, ale opět nejsou dostatečně zavedeny. Odvody za odnětí zemědělské půdy ze zemědělského půdního fondu směřují do SFŽP. Poplatek za odnětí pozemků určených k plnění funkcí lesa je ukládán spolu s povolením a příjemci jsou SFŽP a dotčená obec.

Objem vybraných prostředků v rámci environmentálních poplatků je značný, ale sporné je jejich zpětné využití pro skutečnou ochranu životního prostředí. Ochrana přírody by měla mít možnost čerpat

prostředky i z dalších poplatků, které nepřímo souvisejí se zákonem o ochraně přírody a krajiny, jelikož znečištění má přímý dopad na stav ekosystémů. Perspektivními zdroji příjmů pro ochranu přírody se jeví zavedení vstupného do dalších chráněných území, poplatky za turistické trasy, parkovné a ubytování v národních parcích, zpoplatnění speciálních povolení (rybolov, lov, vodácké aktivity) a licenční poplatky pro podnikatele v chráněných územích.

MINIMALIZACE RIZIK A ODPOVĚDNOST

Také preventivní opatření a pojištění hrají klíčovou roli v minimalizaci ekologických škod a zajištění finanční odpovědnosti firem.

V Česku není environmentální pojištění povinné podle zákona č. 167/2008 Sb., o ekologické újmě. Tento zákon se zaměřuje na prevenci a nápravu ekologické újmy, přičemž odpovědnost za náhradu škody je stanovena pro provozovatele činností s potenciálně negativním dopadem na vody, půdu a biodiverzitu. Přestože zákon přímo nevyžaduje pojištění, doporučuje se jako způsob zajištění této odpovědnosti a prevence finančních ztrát. Mnoho podniků se proto rozhoduje pro dobrovolné ekologické pojištění.

Aktuálně projednávaná novela zákona o ekologické újmě si klade za cíl zlepšit prevenci a postih velkých havárií zpřesněním definice ekologické újmy, která v současnosti obsahuje nejasné pojmy ztěžující rychlé vyhodnocení škod. Nová definice bude například u újmy na vodách navázána na překročení konkrétních limitních hodnot a u újmy na druzích a stanovištích umožní řešit škody v lokálním měřítku. Novela také posiluje možnosti financování nápravných opatření z prostředků SFŽP, zejména v případech, kdy není znám původce škody nebo provozovatel nekoná dostatečně rychle. Kompetence České inspekce životního prostředí jako jednotného příslušného orgánu zůstávají zachovány, zároveň je posílena odborná pozice Agentury ochrany přírody a krajiny, která bude vydávat závazná stanoviska ve věci ekologické újmy na druzích a stanovištích.

Ekologické pojištění chrání podniky i jednotlivce před ekonomickými ztrátami způsobenými přírodními katastrofami a ekologickými škodami. Mnoho pojišťoven motivuje k využívání udržitelných postupů prostřednictvím svých pojistných podmínek. Pojištění může poskytnout finanční prostředky na obnovu poškozených ekosystémů a přispět k dlouhodobější stabilizaci regionů po katastrofách. Zahrnutí odpovědnosti za ekologické škody do pojistných podmínek podporuje transparentnost a etické jednání. Společnosti s udržitelnými obchodními modely mohou získat výhody v podobě nižších pojistných prémií.

Problematika pojišťování je velmi komplexní a vyžaduje intenzivnější spolupráci mezi rezortem životního prostředí a finančními institucemi, jelikož potenciál pro získání nepřímých prostředků na ochranu přírody je značný.

MÁTE ÚJMU? A MOHLI BYCHOM JI VIDĚT?

Vyplácení náhrad újmy za ztížené hospodaření je dalším důležitým motivačním finančním nástrojem, jehož význam narůstá. V Česku tento nástroj funguje již dvacet let, přičemž dlouhodobou snahou je snížení administrativní zátěže žadatelů.

V roce 2023 došlo k novelizaci prováděcích vyhlášek k náhradám újmy v lesnickém (vyhláška č. 335/2006 Sb.) a zemědělském hospodaření a hospodaření na rybnících (vyhláška č. 432/2006 Sb.). V lesnictví došlo k menším změnám ve výčtu omezení a k úpravám ve způsobu určení výše náhrady, které obvykle vedly k jejímu nárůstu (např. změna úrokové sazby). V zemědělství se významně rozšířil výčet omezení, za která lze náhradu poskytovat, a byl přímo určen způsob výpočtu (např. oddělení zákazu hnojení, zákazu pesticidů, ztížení pastvy v oblastech výskytu vlka). Prokazování vlastnických vztahů bylo zjednodušeno čestným prohlášením.

Celková požadovaná výše náhrad se v roce 2023 zvýšila, zejména v lesnictví za ponechání stojících a ležících stromů. V zemědělství poklesly požadavky v souvislosti se zákazem rodenticidů (odeznívání kalamity hraboše), ale nově byly podány četné žádosti za ztížení pastvy v oblastech výskytu vlka.

Je třeba analyzovat efektivnost administrace újem, zejména u státních podniků, a hledat jednodušší administrativní postupy, aby se předešlo zbytečnému převodu financí v rámci státního sektoru. Například vyplácení náhrad škod způsobených ztíženým lesním hospodařením Lesům České republiky ze strany státní ochrany přírody je mechanismus, který zatěžuje státní rozpočet, aniž by přinášel praktické výhody. V některých oblastech dokonce omezuje efektivní fungování státní ochrany přírody. Lesy České republiky by se měly v rámci lesního hospodaření soustředit také na ekologické a veřejné funkce lesů, a tím přispívat k dosažení cílů státních politik. Platby a související byrokratická zátěž se tedy jeví jako nedůvodné.

MOŽNOSTI BY BYLY...

Ekonomické nástroje ochrany přírody zmiňované v tomto článku představují široké doplňkové spektrum možností, od daňových pobídek přes poplatky vedoucí k tomu, že znečišťovatelé platí za ochranu životního prostředí, až po kompenzační mechanismy a náhrady za omezení hospodaření. Efektivní implementace a další rozvoj těchto nástrojů, s ohledem na tuzemská specifika a inspiraci osvědčenými zahraničními postupy, jsou klíčem pro dosažení dlouhodobě udržitelné ochrany naší přírody a biodiverzity. Důležitým aspektem zůstává i transparentní a efektivní nakládání s finančními prostředky získanými z těchto nástrojů tak, aby skutečně směřovaly k ochraně a obnově přírodních hodnot.

QUO VADIS, SZP?

MARTIN REXA

KAŽDÝ ROK POSÍLAJÍ EVROPŠTÍ OBČANÉ ZEMĚDĚLCŮM BILION KORUN V PODOBĚ DOTACÍ ZE SPOLEČNÉ ZEMĚDĚLSKÉ POLITIKY (SZP). SOUČASNÉ OBDOBÍ SZP PROVÁZEJÍ VELKÉ KONTROVERZE I PROTESTY. ZESILUJÍCÍ DOPADY KLIMATICKÉ KRIZE A GEOPOLITICKÉ NAPĚTÍ VNÁŠEJÍ DO DOTAČNÍHO SYSTÉMU DALŠÍ TLAKY A NEJISTOTY. DŮSLEDKEM JE, ŽE DOTAČNÍ PODMÍNKY SE NEUSTÁLE MĚNÍ. PŘESTO DOTACE STÁLE NEZAJIŠŤUJÍ DOBRÉ SOCIÁLNÍ A EKONOMICKÉ PODMÍNKY PRO ZEMĚDĚLCE A SELHÁVAJÍ TAKÉ Z HLEDISKA OCHRANY PŘÍRODY A ADAPTACE KRAJINY. ZMĚNA SYSTÉMU JE PROTO NUTNÁ. DISKUZE NAD NOVÝM OBDOBÍM JIŽ ZAPOČALY. HLEDÁNÍ SMYSLUPLNÉHO KONSENZU ALE NEBUDE JEDNODUCHÉ.

Mgr. MARTIN REXA
Koordinátor zemědělské kampaně v Hnutí DUHA. Věnuje se tématu zemědělské politiky a krajiny, za Zelený kruh je členem Monitorovacího výboru Strategického plánu Společné zemědělské politiky 2023-2027.

SZP je jeden z nejvýznamnějších, pokud ne nejvýznamnějších nástrojů, který ovlivňuje podobu evropské i české krajiny. Přesto pozornost jí věnovaná médii či veřejností tomuto významu rozhodně neodpovídá. Jedním z důvodů je ohromná složitost celé „dotační architektury", která se skládá z desítek různých dotačních titulů a ve které se běžný člověk nebo novinář ale ani zemědělec bez poradenského servisu nemají šanci vyznat. Pro ilustraci - poslední verze implementačního Strategického plánu má 977 stran, k tomu přičtěme stovky či spíše tisíce stran návazných Nařízení vlády nebo metodik.

PLNÍ SZP SVOU ROLI?

V rámci současného období SZP (2023-2027) jsou definovány hned 4 cíle z 10, které se týkají ochrany životního prostředí. Ačkoli je nová politika implementována teprve třetím rokem a za tu dobu již prodělala několik významných změn směrem k oslabení ekologických ambicí, lze již nyní nacházet odpovědi na otázku, zda může k těmto cílům současná SZP reálně přispět.

Zemědělský výbor Evropského parlamentu, který rozhodně nelze podezírat ze "zeleného" myšlení, si v rámci debat o budoucí SZP nechal zpracovat report od výzkumných institucí INRAE a IDDRI, který vyšel v lednu 2025. Report je v hodnocení zemědělského sektoru a vlivu SZP na něj vcelku jednoznačný: zemědělský sektor není na cestě k tomu, aby významněji snížil emise skleníkových plynů a zvrátil úbytek biodiverzity, ačkoli řešení známe a jsou dostupná. SZP ale dle autorů studie zároveň není schopna řešit ani socioekonomické výzvy, kterým zemědělci a venkov čelí, ať už jde o férové a důstojné příjmy a životní nebo generační obnovu stárnoucí zemědělské populace. Místo toho současná SZP zvýšila administrativní zátěž na straně státu i zemědělců.

Tyto závěry si autoři dovolují vyslovit, ačkoli připouštějí, že spolehlivé hodnocení znemožňují neustálé změny politika chybějící data. Mnohde zcela chybí monitoring pro vyhodnocení vlivu jednotlivých opatření, o hodnocení komplexů opatření nemluvě.

Debata se pak vede i o tom, zda některé z dotací klasifikovat jako tzv. škodlivé, ať už jde o plošné platby nedostatečně podmíněné environmentálními standardy, které by zajišťovaly nepoškozování životního prostředí, nebo o dotace vázané na produkci, které podporují například intenzivní živočišné chovy.

DEBATA O BUDOUCÍ SZP

Jakým směrem se SZP vydá v dalším období a zda bude schopna efektivněji řešit problémy životního prostředí i zemědělců, je zatím nejasné. První náznaky však pozitivně nevypadají. Vodítko měl poskytnout tzv. Strategický dialog, který pod vedením Evropské komise unikátním způsobem

propojil různorodé aktéry od zemědělských po ekologické organizace. Mezi konsenzuálními závěry mimo jiné bylo, že udržování status quo není možné, je potřeba změnit způsob evropského stravování, nebo je potřeba navýšit financování pro šetrnější hospodaření. Tyto výstupy se však do programu nové Evropské komise pro toto období příliš nepropsaly.

V únoru představil komisař Hansen "Vizi pro zemědělství a potraviny" Jedná se bohužel o dokument bez jasných cílů. Životní prostředí zmiňuje jen obecně a je z něj zřejmé, že hlavní politické priority se pod politickým vlivem ještě více otočily k cílům ekonomickým oproti cílům environmentálním. Kroky, které jsou naznačeny, mohou znít na první pohled slibně a líbivě, ale jejich reálný obsah je znepokojivý.

Příkladem může být ambice přesouvat se v dotačních schématech od podmínek k incentivám, od regulace k dobrovolnosti. "Nenařizujme zemědělcům, motivujme je". V praxi to však může znamenat jen to, že se ještě více seškrtají pravidla Podmíněnosti, tzv. DZESy. Ty určují základní environmentální mantinely, které zemědělci musí plnit, pokud chtějí o veřejné peníze žádat. K oslabení pravidel podmíněnosti došlo pod podobným narativem již po zemědělských protestech v minulém roce. A potřeba omezení regulací a přesunutí odpovědnosti na samotné zemědělce se nyní používá jako argument také v diskuzi o protierozních pravidlech. Je ale velmi obtížné si představit, že bychom v české zemědělské krajině mohli zvrátit úbytek biodiverzity, aniž bychom obnovili a vytvořili velké množství přírodě blízkých ploch rozmístěných napříč zemědělskou krajinou a tedy i farmami. Incentiv pak v SZP funguje již dnes mnoho, např. dotace na různá agroenvironmentální opatření, jako jsou biopásy. Do opatření však vstupuje jen marginální počet zemědělců i půdy.

Nikdo tedy zatím nepřišel s jasným návrhem, jak tento narativ „zjednodušování" přetavit do skutečně účinného systému, zajišťujícího udržitelné hospodaření. Zároveň je velmi těžké stanovit hranici mezi tím, co je nařizující a co již motivující nastavení. Z logiky věci jsou veškeré dotace dobrovolným nástrojem, a to včetně „základních" přímých plateb na hektar, které jsou podmíněny již zmiňovaným systémem pravidel podmíněnosti. Nemluvě pak o „nadstavbových" tzv. ekoplatbách nebo agroenvironmentálně-klimatických opatření. V realitě jsou však povětšinou zemědělci na dotacích finančně závislí a podmínky u jakýchkoli plošných opatření považují za nařizování a opresi.

Obnovu krajinné struktury SZP spíše blokuje než podporuje. Foto Martin Rexa

MÁ ZEMĚDĚLEC PRÁVO NA DOTACE?

Tento spor také vyplývá ze základnějšího sporu o dotace ze SZP. Na jedné straně názorové škály je pohled (zastávaný zejména ekologickými organizacemi), že udržitelné hospodaření s krajinou, půdou a vodou by mělo být zajištěno apriori pomocí zákonných nařízení. Rozhodně to pak má platit pro podmínky vyplácení veřejných prostředků v podobě dotací, které pak mohou být motivačního charakteru, podporovat přechod k šetrnějšímu hospodaření, pomáhat s investicemi do obnovy krajiny a lepší péče o půdu atd.

Na druhé straně názorové škály je pak pohled, že zemědělské dotace vznikly historicky zejména za účelem produkce potravin a pokud po zemědělcích v posledních desetiletích či letech chceme ekologičtější způsoby "navíc", je potřeba jim to navíc zaplatit. Na finance, které se dosud vyplácely, se ale sahat a podmiňovat je nějakými novými ekologickými podmínkami nesmí.

To, na jakém bodě škály se politická diskuze zrovna nachází, se průběžně mění. V současném období SZP jsme zažili určitý veletoč. Na začátku se zdálo, že je politická i společenská ochota vnímat environmentální potřeby jako jasné cíle SZP. Vliv zemědělských protestů na přelomu roku 2023 a 2024 však vedl k seškrtání některých základních environmentálních podmínek, jako bylo např. vyčlenění části orné půdy pro různé mimoprodukční struktury (krajinné prvky, úhory, biopásy atd.). Začali jsme jako společnost ustupovat od environmentálních potřeb dřív, než jsme se vůbec odvážili nastavit taková pravidla, která by mohla mít na přírodu a krajinu dostatečný pozitivní vliv.

TVORBA DOTAČNÍ POLITIKY

Velkým problémem je i samotný proces tvorby dotačních podmínek. Ten zajišťuje Ministerstvo zemědělství a zejména v posledních měsících jej plně kontroluje. Ministerstvo životního prostředí v legislativním procesu vždy tahá za kratší provaz a nakonec většinou ustoupí ze svých požadavků. AOPK se pak zapojuje primárně jen do aktivit okolo managementu travních

Ekologické organizace na problematice SZP spolupracují. Zleva: Martin Rexa (Hnutí DUHA), Václav Zámečník (Česká společnost ornitologická), Alžběta Procházková (WWF Česko). Foto archiv autora

porostů, v poslední době i do aktivit kolem krajinných prvků. V oficiálním Monitorovacím výboru jsou hlasování čistě symbolická, protože nemůže nastat situace, že by návrh MZe zamítl. A pokud s nějakým opatřením souhlasí všechny zemědělské organizace, což se u seškrtávání ekologických podmínek většinou děje, bývá schválení bezproblémové.

Pokud se již podaří něco "progresivnějšího" prosadit do rámcového Strategického plánu za souhlasu Evropské komise, vždy je možné potopit opatření při nastavování detailů, které se ukotvují na úrovni nařízení vlády nebo metodik a do kterých vidí jen málokdo. Zde zároveň nastupuje Státní zemědělský intervenční fond se svým kontrolním systémem, který musí nastavit podmínky pro kontroly velmi formalistně. Výsledkem je, že i zemědělci, kteří by rádi ekologická opatření zaváděli, jsou často odrazováni nesmyslnými požadavky nebo sankcemi za drobná provinění, která jsou marginální nebo dokonce v rozporu se smyslem ochrany přírody.

Narážíme zde tak na další ze základních problémů - jak nastavit dotační pravidla tak, aby dávala volnost těm, kteří se snaží o šetrné hospodaření, a přinutila ty, kteří na to kašlou a snaží se najít různé způsoby, jak pravidla obejít. Oslím můstkem se vracíme k problému zmiňovaném na začátku, tedy složitost celé zemědělské politiky, která má hned několik důsledků.

SLOŽITOST SZP

Složitost spolu s neustále měnícími se podmínkami vede k frustraci zemědělců, kteří se cítí zahlceni administrativou a byrokracií a zároveň se obávají, že omylem udělají chybu, za kterou jim kontroly SZIF strhnou dotace.

Množství dotací a chybějící monitoring také znemožňují reálně analyzovat situaci a přínos jednotlivých opatření nebo jejich komplexu pro přírodu. Víme samozřejmě např. o pozitivním dopadu biopásů nebo krajinných prvků, ale celkově nám nezbývá než se dívat na celkové trendy v oblasti polní biodiverzity nebo kvality půdy, abychom konstatovali, že jako celek SZP ke zdraví krajiny nepřispívá.

Vzhledem ke složitosti systému dotací je také těžké o něm informovat a zaujmout média a veřejnost. Pokud už jsou média zaujata, debata se vede zjednodušeně, ztrácí se podstatné detaily a debata se zbytečně polarizuje.

Nakonec složitost systému ztěžuje možnost jej inovovat a zavádět účinně nová ekologická opatření. S každou aktualizací stávajících nástrojů se totiž pojí riziko, že o ně přijdeme úplně nebo se jejich přínos skrze drobné ale důležité úpravy rozmělní. Přidávání nových titulů pak zároveň složitost dál navyšuje a v situaci naprosto nedostatečných kapacit poradenského systému zemědělskou praxi jen dál komplikuje.

Jak jsem však psal již výše, snahy o "zjednodušování" systému, které v tomto ohledu zní logicky, zatím většinou dopadly jen seškrtáním ekologických požadavků.

JAK SZP ZMĚNIT?

Jak tedy změnit SZP, resp. zemědělskou politiku, aby plnila environmentální i socioekonomické cíle? Jakkoli je zřejmé, že přesný recept nikdo úplně nezná, některé prvky se objevují napříč pozicemi různých aktérů. Jedním z nich je posílení regulace trhu tak, aby farmářům a farmářkám zajišťovaly důstojné příjmy a aby nebylo možné prodávat za ceny pod produkčními náklady.

Zcela zásadní otázkou je také velikost rozpočtu budoucí SZP, příp. vznik nových fondů na obnovu přírody nebo přechod k šetrnějšímu zemědělství. Tyto nápady se diskutovaly v rámci domluv Nařízení o obnově přírody nebo Strategického dialogu. S měnícími se geopolitickými podmínkami a prioritami se však zatím nezdá, že by tyto fondy měly vzniknout, natož že by se rozpočet SZP měl zvětšovat.

Klíčové je tím pádem nakládání s prostředky v rámci rozpočtu SZP. Zde i komisař Hansen ve své vizi naznačuje, že přímé platby, které tvoří většinu rozpočtu SZP, je potřeba distribuovat lépe k těm, kteří to skutečně potřebují, jmenovitě mladým a novým zemědělcům, zemědělcům v méně úrodných oblastech nebo farmám se smíšenou (tedy rostlinnou i živočišnou) produkcí. Jakým jiným způsobem než doposud to chce zajistit, nám ale nesděluje. Plošné platby na hektar jako takové však zpochybňovány nejsou, ačkoli dle některých studií se tyto dotace jen přelévají do vyššího pachtovného, čímž mimo jiné přispívají k tendencím spekulovat s půdou.

O ekoschématech, dobrovolných dotačních programech v rámci prvního pilíře SZP, které představovaly jakousi vlajkovou loď silnějších environmentálních ambicí současné SZP, se vize v podstatě nezmiňuje. Dle reportu Birdlife a WWF přitom svůj potenciál ekoschémata vůbec nenaplnila.

V budoucí SZP je proto potřeba se zaměřit nejen na navýšení rozpočtu ale také na zlepšení designu těchto opatření.

DOPAD SOUČASNÉ SZP DO ČESKÉ KRAJINY

Na závěr si ještě řekněme, zda současná SZP přinesla v Česku nějaký pokrok z hlediska ochrany přírody a životního prostředí.

Sliby současné vládní koalice i schválený Strategický plán se zdály přinášet skutečně některá významnější zlepšení, ale jen malý zlomek z nich se podařilo zavést do praxe, resp. uchovat až do současnosti.

Byl zaveden minimální podíl 3 % krajinných prvků nebo úhorů na orné půdě, díky kterému v krajině skutečně vznikly desetitisíce hektarů úhorových ploch, jakkoli velká část z nich (tzv. zelené úhory) s nevalnou environmentální kvalitou. Po protestech byl však tento požadavek odstraněn celoevropsky z podmínek DZES a na národní úrovni nyní i z podmínek tzv. celofaremní ekoplatby. Tisíce hektarů nových úhorů již zmizely a lze čekat, že v tomto roce zmizí většina z nich.

V rámci celofaremní ekoplatby se alespoň podařilo prosadit a udržet podmínku travnatých pásů okolo vodních toků, které mají vodu chránit před erozí a tvořit určité biokoridory. Ty jsou v krajině dnes možná nejvíce viditelnou změnou, jedná se zhruba o 5 tisíc hektarů takových ploch.

Dále se slibovalo omezení monokultur na maximální velikost 10 ha na erozně nejohroženějších půdách, což se však z původních 16 % orné půdy "podařilo" omezit jen na několik procent a změna pravděpodobně (opět nám chybí jakákoli analýza) do krajiny přínos velký neměla.

Vznikla také tzv. prémiová ekoplatba, která měla motivovat zemědělce vnášet do orné půdy liniové květnaté pásy a širší ochranné pásy okolo vodních toků. Z různých důvodů však do této ekoplatby v prvních dvou letech vstoupilo jen málo podniků a vzhledem k současnému seškrtání základních podmínek nelze výraznější nárůst čekat.

Jednou z mála pozitivních věcí je zavedení dotací na agrolesnické systémy, jakkoli i zde se jedná zatím zhruba jen o 1 500 hektarů ploch. Podobně vznikly dotace na tzv. kombinované biopásy nebo druhově bohaté pokrytí půdy, avšak oproti předchozí SZP došlo jen k malému nárůstu jejich ploch.

Od tohoto roku také vznikají nové ekoplatby na zakládání krajinných prvků a na péči o ty stávající. Zatímco o přínosu té první nemusíme pochybovat, u druhé ještě není zřejmé, do jaké míry budou veřejné peníze skutečně přínosně využity ve prospěch druhové bohatosti dotčených krajinných prvků.

ZÁVĚR

SZP je skutečně složitý systém s obrovskou setrvačností, který sice zajišťuje dostatek potravin na evropských stolech, ale selhává přitom ve svých environmentálních a sociálních cílech. Vyjednávání o její nové podobě budou složitá, a to i vzhledem k měnícím se geopolitickým podmínkám. Dopady klimatických změn nebo úbytek biodiverzity však kvůli tomu nesmíme ignorovat. Potřebujeme systémovou změnu. Stojíme přitom před složitými otázkami, jak zajistit dostatečnou stabilitu podmínek pro hospodaření a zároveň jejich přínosnost, jak zjednodušit celý systém a zároveň mít kontrolu nad efektivitou vynakládání peněz nebo jak zajistit dostatečně rychlou adaptaci krajiny na klimatickou změnu.

SÍLA KOMUNITY: ROLE INDIVIDUÁLNÍHO DÁRCOVSTVÍ V OCHRANĚ PŘÍRODY

LUCIE HOŠKOVÁ

Mgr. LUCIE HOŠKOVÁ
V České společnosti ornitologické pracuje od roku 2002, od roku 2012 jako její první profesionální fundraiserka. Za 10 let vybudovala několikatisícovou dárcovskou komunitu i malý fundraisingový team. V současnosti zde působí také jako zástupkyně ředitele a vedoucí oddělení práce s veřejností, což odpovídá i jejímu zájmu o integrování fundraisingu do další činnosti organizace. Profesně ji nejvíce zajímá vztahový fundraising, tedy navazování vztahů se členy a dárci ČSO jejich další prohlubování.

Individuální dárcovství je v české ochraně přírody stále spíše doplňkovým zdrojem financování, přestože jeho význam nepochybně roste a například pro některé nevládní neziskové organizace je i zcela zásadní. V zahraničí se s využitím dárcovství pro ochranu přírody setkáváme mnohem častěji, a to dokonce i mimo nevládní sektor. Fundraisingové kampaně na ochranářské a výzkumné projekty tam kromě neziskových organizací pořádají i univerzity a jiné výzkumné organizace, muzea, zoologické nebo botanické zahrady. Asi nepřekvapí, že nejvíce příkladů takových institucí nalezneme v anglosaském světě – za všechny mohu jmenovat např. Natural History Museum a Royal Botanic Gardens ve Velké Británii nebo Cornell Lab for Ornithology ve Spojených státech amerických.

Proto se určitě tímto článkem mohou inspirovat i organizace mimo neziskový sektor, i když právě jemu se budeme na následujících řádcích převážně věnovat. Příkladů individuálního fundraisingu na ochranu přírody mimo neziskový sektor je v Česku totiž výrazně méně, i když i ty existují. Uvést lze například „DMSkovou“ iniciativu Národního parku České Švýcarsko na obnovu populace lososa obecného nebo zoologické zahrady s jejich programy adopce zvířat, ale i fundraisingem na záchranu volně žijících zvířat *in situ* (např. ZOO Praha úspěšně fundraisovala na pomoc volně žijícím zvířatům postiženým požáry v Austrálii; v ZOO Zlín prostřednictvím speciálního vstupného

Dárci ČSO nejčastěji darují na rozvoj ptačích parků (zde ptačí park Kosteliska). Foto archiv Jihomoravské pobočky ČSO, fotopast.

4Nature můžete rozhodnout, který z programů na ochranu zvířat podpoříte ad.). Jsou to ovšem spíše výjimky. Nicméně i u neziskových organizací, kde je individuální fundraising mnohem více rozšířený, se výrazně liší míra využívání tohoto způsobu financování i schopnosti dary získávat a zejména pak udržovat dárcovskou základnu.

Obecně se většina nevládních organizací v Česku i v zahraničí z hlediska finančních zdrojů dlouhodobě opírá hlavně o granty, dotace, případně o firemní dary. Tento model však přináší značnou nejistotu a omezuje flexibilitu i stabilitu organizace. Individuální fundraising jako důležitá součást multizdrojového financování proto představuje klíčovou cestu k finanční stabilitě a nezávislosti, i když se stále potýká s řadou bariér. Přesto máme v Česku mnoho příkladů environmentálních nevládek, které mají s individuálním fundraisingem hluboké zkušenosti a je pro ně důležitým zdrojem příjmů. Například Green, peace financuje svoji činnost pouze z darů, Hnutí Duha má vytvořenou stabilní základnu trvalých dárců, o aktivitách České společnosti ornitologické, kde třináctým rokem vedu fundraising, budu podrobněji psát dále. Dárci přispívají České krajině na obnovu přírody pomocí pastvy velkých kopytníků, Arnice na péči o stromy nebo na boj proti toxickým látkám okolo nás, ČSOP na programy Místo pro přírodu či Zvíře v nouzi, Čmeláku na výkupy pozemků v Novém pralese. Mezi další organizace využívající individuální fundraising pro ochranu přírody a životního prostředí patří i Hnutí Brontosaurus, Nadace Partnerství nebo nově Člověk v tísni s jeho sbírkou Krajina v tísni a mnoho dalších, bohužel není v možnostech tohoto článku zmínit všechny.

DÁRCOVSTVÍ JE NA VZESTUPU

Hned na začátek uveďme velmi dobrou zprávu – individuální dárcovství v Česku dramaticky roste, jak potvrzuje nový výzkum realizovaný společností STEM pro Úřad vlády ČR s podporou Technologické agentury ČR. Analýza dat z daňových přiznání fyzických a právnických osob a dárcovských platforem Darujme.cz a Donio.cz ukazuje, že za posledních deset let se objem darovaných prostředků uplatněných v daňových přiznáních téměř ztrojnásobil. Zatímco v roce 2012 činila tato částka 4,4 miliardy Kč, v roce 2022 už dosáhla 12,5 miliardy Kč (fyzické i právnické osoby). Samotné fyzické osoby v roce 2022 darovaly 4,1 miliardy Kč, přičemž reálná částka může dosahovat výše až 10 mld. Kč kvůli tomu, že data o dvou třetinách fyzických osob, jež podávají daňové přiznání prostřednictvím svého zaměstnavatele, nejsou dostupná.

A jak je to tedy s dárcovstvím na ochranu životního prostředí? Určitý vhled nám mohou poskytnout právě data ze dvou nejpoužívanějších dárcovských platforem Darujme.cz a Donio.cz.

V roce 2023 věnovalo přes tyto platformy 78 milionů Kč na ochranu zvířat a životního prostředí 66 tisíc dárců. Jedná se sice jen o necelých 8 % z celkových darů (které činily 1,024 mld. Kč), pozitivní ovšem je, že i v tomto sektoru můžeme sledovat nárůst objemu darovaných prostředků. Pro srovnání v roce 2020 věnovalo na ochranu zvířat a životního prostředí přibližně 23 tisíc dárců 27 mil. Kč.

Naprostá většina těchto darů prošla přes platformu Darujme.cz, kterou využívá opravdu mnoho environmentálních neziskovek. Na Donio.cz, i na další dárcovské platformě Znesnáze 21 najdeme zatím pouze několik málo výzev spojených s ochranou přírody a zvířat, příkladem může být např. záchrana zvěře před senosečí, podpora úklidových akcí v přírodě nebo psí útulky.

Tyto on-line platformy významně usnadňují proces darování, což je jeden z rozhodujících faktorů stojící za nárůstem

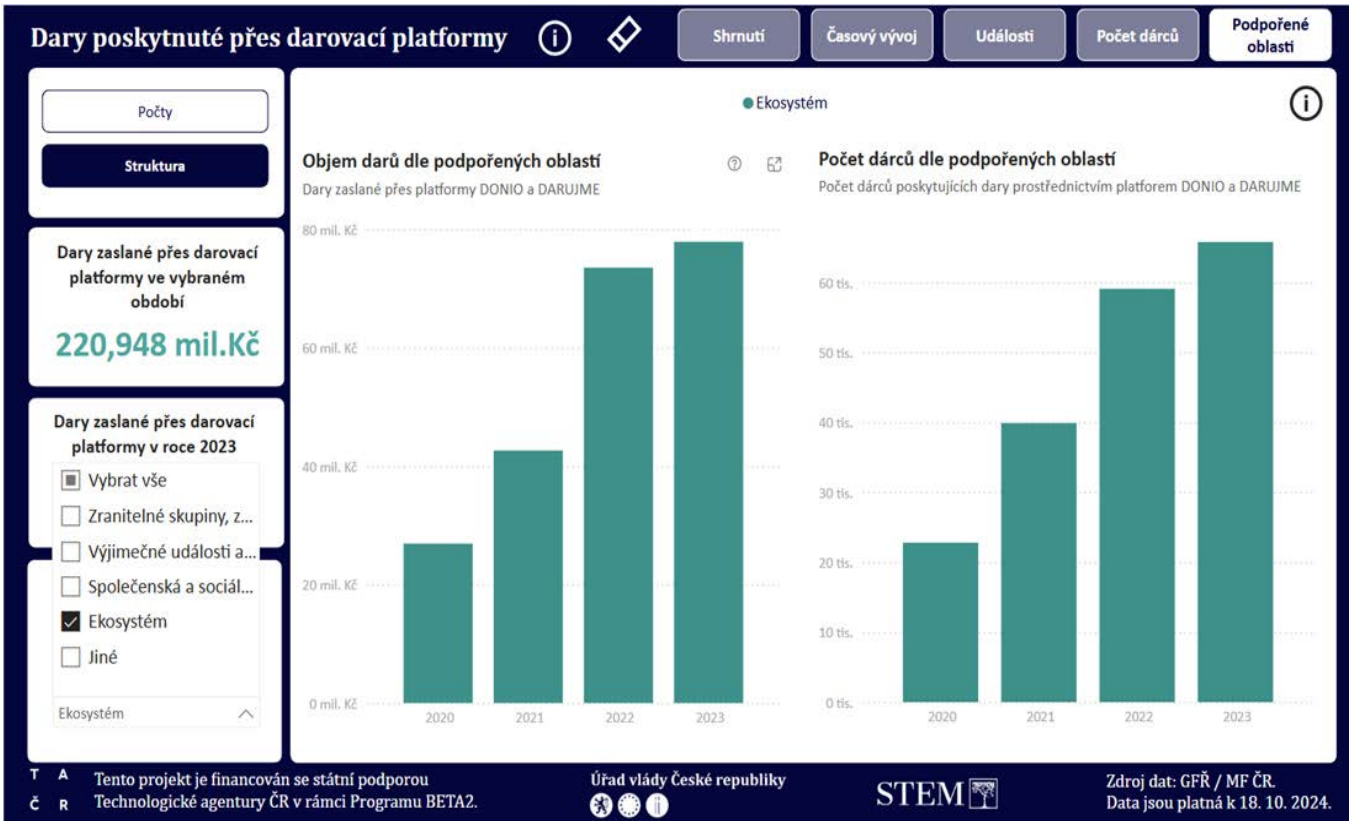

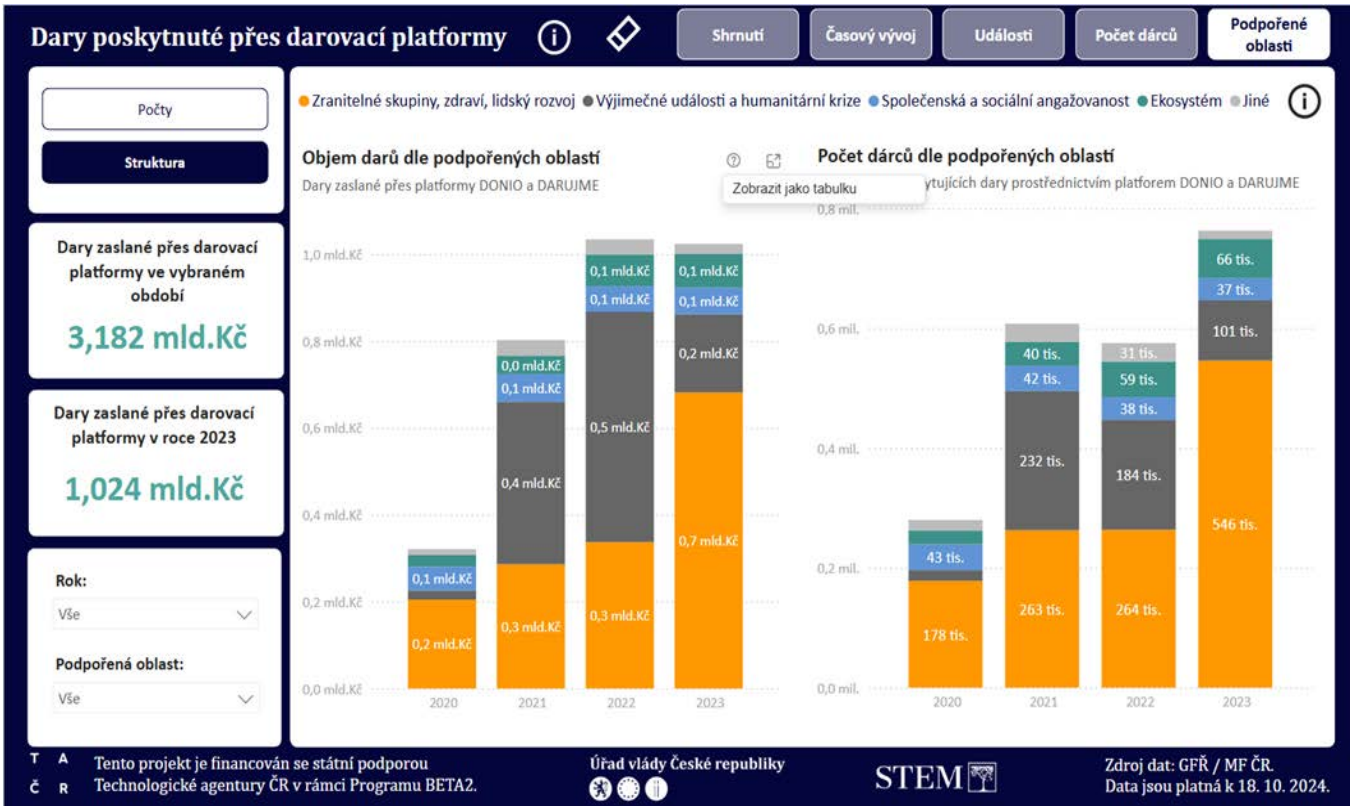

dárcovství. Poslední dobou přibývá také QR plateb. Mnoho organizací ještě používá i DMS – tedy dárcovské smsky, jejichž velkou nevýhodou je jejich anonymita a tím pádem nemožnost nastavit adekvátní péči o dárce. Ostatně obliba této dříve velmi oblíbené fundraisingové metody dlouhodobě spíše klesá.

PROČ VLASTNĚ ROZVÍJET DÁRCOVSTVÍ, KDYŽ MÁME K DISPOZICI GRANTY A DOTACE?

Nesporná výhoda dotací a grantů jsou často velké objemy peněz (v řádu až milionů či dokonce desítek milionů Kč), které se přes ně dají získat, samozřejmě, pokud umíte „napsat projekt“. Navíc ty „velké“ projekty bývají často víceleté, zajišťují tedy určitou jistotu, kdy organizace může plánovat na delší období. Díky tomu umožňují realizovat i specifické aktivity jako jsou dlouhodobé výzkumy, ochranářská opatření, výstavba infrastruktury aj. Nicméně, jak asi každý ví, jsou také spjaté s přísnými pravidly, složitými schvalovacími procesy a velkou administrativní zátěží.

A také, jak můžeme vidět například u našich slovenských sousedů, po změně vládnoucích stran se může (ne)poskytování veřejných financí stát i bičem na nepohodlné nevládní organizace.

Oproti tomu právě individuální fundraising přináší větší nezávislost a flexibilitu.

Dary jednotlivců mohou být využity tam, kde jsou zrovna nejvíce potřeba, a to bez ohledu na právě vypsaná dotační témata. Odpadá zde nutnost předfinancování, naopak individuální dary samy mohou posloužit k předfinancování či spolufinancování projektů, poskytují rychlejší dostupnost financí, což umožňuje organizacím okamžitě reagovat na aktuální výzvy. Pravidelní dárci navíc přinášejí dlouhodobou finanční stabilitu, která pomáhá zmírňovat výkyvy v grantovém financování a usnadňuje plánování.

Největší výhodou individuálního fundraisingu je, z mého pohledu, možnost budování pevných vztahů s podporovateli a vytváření dárcovské komunity, o kterou se organizace může kdykoli opřít. Kromě finanční podpory přinášejí dárci (a u členských organizací samozřejmě i členové) mnoho dalších klíčových výhod, které posilují postavení a dopad „jejich“ neziskovek. Velká a aktivní členská a/nebo dárcovská základna zvyšuje důvěryhodnost organizace a dává jí silnější hlas při jednáních s úřady, politiky či firmami. Počet dárců a podporovatelů je zároveň ukazatelem společenského významu tématu, což může ovlivnit i zájem médií. Mnozí dárci se navíc zapojují dobrovolnicky, pomáhají s organizací akcí, chodí na brigády, šíří osvětu nebo se stávají ambasadory ochrany přírody ve svém okolí. Takto propojená komunita je pro organizaci nejen zdrojem financí, ale i klíčovým nástrojem pro prosazování změn.

V neposlední řadě pak dárcovská podpora a rozvíjející se vztahy s dárci přinášejí další motivaci pro zaměstnance, a to nejen fundraisery, ale i odborníky věnující se tématům, na které jsou fundraisingové výzvy zaměřené. Mnohokrát jsem od kolegů po úspěšné kampani slyšela, jaká je to zavazující důvěra, kterou rozhodně nechtějí zklamat.

Ze všech těchto důvodů by individuální fundraising měl být součástí portfolia finančních příjmů (nejen) neziskových organizací. Ostatně, velmi dobře se doplňuje s grantovým financováním, kde je většinou potřeba kofinancování a nezřídka i předfinancování celého projektu. Psaní projektů a fundraisingových výzev lze tedy vhodně zkombinovat. Jen pozor na zcela jiný styl formulace textů v případě grantových žádostí a fundraisingových výzev. V ideálním případě by se „psaní projektů“ měli věnovat jiní lidé, než kteří pečují o dárce a organizují dárcovské kampaně. Dárcovské výzvy by měly být mnohem osobnější, víc

Exkurze na vykoupené lokality (zde ptačí park Mnišské louky) jsou pro dárce nejen odměnou, ale především tou nejlepší zpětnou vazbou. Foto Lucie Hošková

„chytat za srdce“ – však je nebudou číst úředníci nebo grantoví posuzovatelé, ale běžní lidé z celého spektra společnosti.

JAK ZAČÍT S INDIVIDUÁLNÍM FUNDRAISINGEM

Organizace, která to myslí s individuálním dárcovstvím vážně, musí nejprve sehnat vhodného fundraisera nebo tuto práci svěřit někomu zevnitř organizace. Dobrý individuální fundraiser by měl být především empatický a měl by umět navazovat a udržovat vztahy s dárci – naslouchat jim, chápat jejich motivace a umět s nimi komunikovat upřímně a s respektem. Důležitá je i schopnost vyprávět příběhy a přenášet emoce tak, aby dárce oslovil a vtáhl jej do tématu. Měl by být zároveň analytický – musí umět sledovat data, vyhodnocovat kampaně a přizpůsobovat strategie na základě výsledků. Hodí se i kreativita při vymýšlení kampaní a samozřejmě trpělivost a vytrvalost, protože budování důvěry trvá, ale vyplácí se. V každém případě musí být organizaci loajální, musí za ni „umět kopat“ a mělo by z něj čišet nadšení pro věc.

Dobří fundraiseři jsou stále nedostatkové zboží, ale dobrou zprávou je, že jdou vychovat. Jednak v Česku existuje už několik vysokých škol, které nabízejí studium zaměřené na fundraising, často v kontextu neziskových organizací (např. VŠE, VŠEM nebo FHS). A pak si lze fundraisingové vzdělání doplnit v rámci speciálních, i dlouhodobých kurzů pořádaných např. Českým centrem fundraisingu, Světem neziskovek nebo Nadací pro rozvoj občanské společnosti. Zajímavé workshopy o on-line fund raisingu pro zapojené organizace pořádá i platforma Darujme.cz.

Individuální fundraising nelze dělat bez kontaktů a čím více jich v organizaci máme, tím lépe. Samozřejmě jsou tím myšleny kontakty na osoby, které mají zájem o naši činnost. Mnoho organizací už více nebo méně kontaktů má (dosavadní členové, dobrovolníci, zákazníci, podporovatelé), ale vyplatí se zavést jejich systematický sběr. Základem jsou on-line formuláře na odběr newsletterů na webu a archy na sběr podpisů na akcích pro veřejnost. Pokud organizace pořádá petice, je to také vynikající zdroj kontaktů. Jen nikdy nezapomeňte dobře ošetřit souhlasy se zasíláním dalších informací. V České společnosti ornitologické jsou nejlepšími zdroji kontaktů projekty občanské vědy – lidé se účastní jednoduchých výzkumných projektů, do kterých dodávají svá pozorování a díky tomu můžeme nashromáždit skutečně velký objem dat – a také kontaktů. Typickým příkladem občanské vědy je Ptačí hodinka – zimní sčítání ptáků (nejen) na krmítkách, kterého se každoročně účastní více než 30 000 lidí.

Jak jednou máme kontakty, musíme o ně začít pečovat – posíláme jim novinky, pozvánky na akce, informace o tom, co děláme. A ve správný čas, po důkladné přípravě, tyto kontakty použijeme jako adresáty fundraisingové kampaně, tedy je požádáme o dar. Žádost se většinou skládá z dobře připravených e-mailů doprovázených fotografiemi, videi, ale hlavně obsahujícími atraktivně vyprávěné příběhy. Takové, které v lidech vzbudí zájem být jejich součástí, pomoci dobré věci, podpořit změnu.

Prvním darem to ale nekončí, naopak jím teprve vše začíná. Naprostým základem je poděkování – to by mělo přijít co nejdříve po daru. Dále je potřeba dárce průběžně informovat o dopadech jejich podpory a tím udržovat jejich důvěru. Pokud to lze, je dobré dárcům (zejména těm významnějším) přímo ukázat, jak jejich dary pomohly – třeba je pozvat na exkurzi. A nezapomenout jim včas poslat potvrzení o daru, které si mohou uplatnit v daňovém přiznání.

Kromě e-mailů volí stále více organizací i možnost telefonického kontaktu, který je zvláště vhodný pro komunikaci s významnými dárci, ať už se jedná o žádost o dar nebo poděkování za poskytnutý dar. Často se telefundraising používá u žádostí o trvalý dar (tzv. konverze jednorázových dárců v dárce trvalé). V každém případě je jak telefon, tak osobní setkání skvělou příležitostí, jak dárce informovat, zeptat se ho na jeho názor, vtáhnout ho více do děje. A o to jde především – dárce totiž musíme vnímat jako parťáky, spoluhráče, v žádném případě ne, jen jako zdroje financí. V tom je základ úspěšného individuálního fundraisingu.

Konkrétní podobu a výsledky individuálního dárcovství pro ochranu přírody si můžeme ukázat na příkladu ČSO.

DÁRCOVSTVÍ V ČESKÉ SPOLEČNOSTI ORNITOLOGICKÉ – SPOLEČNĚ PRO PTÁKY A PRO LIDI

V ČSO hraje individuální fundraising důležitou roli. Je neodmyslitelnou součástí jejího multizdrojového financování, v roce 2023 představovaly indiviuální dary více než 20 % všech příjmů.

V souladu s celkovými trendy sledujeme v ČSO setrvalý nárůst dárcovství – od roku 2017 stoupl objem darů 7x a počet dárců se zvednul 3x. Rok 2024 byl nejúspěšnějším rokem z hlediska individuálního dárcovství ČSO, co se týče objemu darů, počtu darů i počtu dárců.

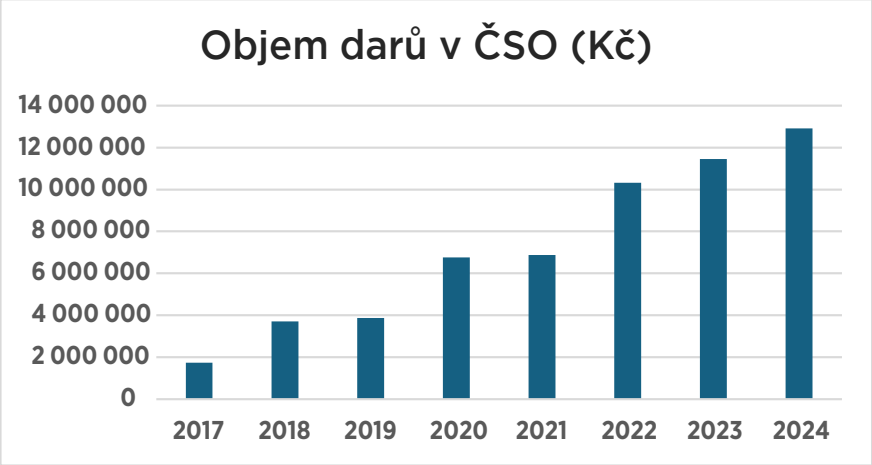

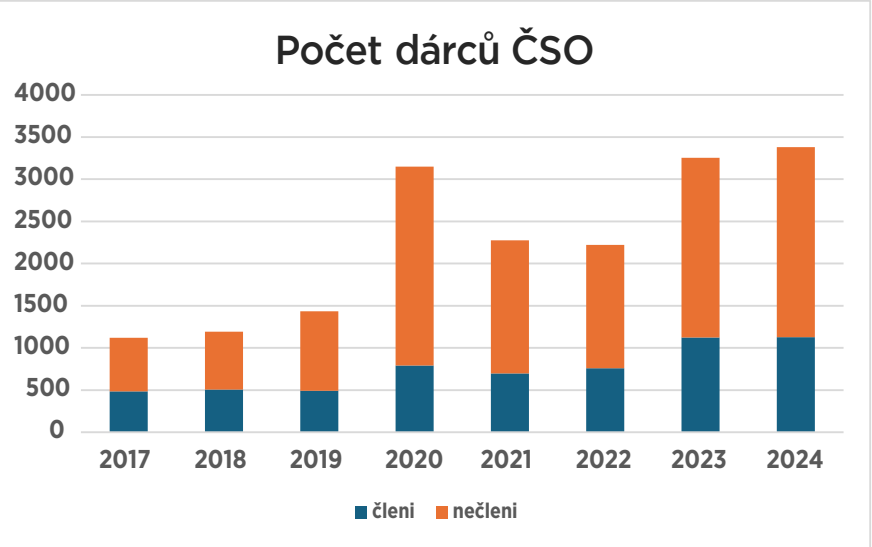

Přibližně třetina dárců pochází z členské základny ČSO a dvě třetiny jsou nečlenové. Dárci pocházejí z celé České republiky, i když nejvíce jich je z Prahy a Středočeského kraje. Nicméně lokální zapojení je také důležité – například při zakládání ptačích parků vždy stoupne počet dárců z toho kraje, ve kterém nový ptačí park zakládáme.

V průběhu roku ČSO organizuje obvykle 3-4 různé fundraisingové kampaně. Tou obvykle největší bývá vánoční kampaň, což koresponduje nejen s celorepublikovými, ale i celosvětovými trendy – prosinec je z hlediska dárcovství jednoznačně nejúspěšnější měsíc.

Mezi oblíbená témata dárcovské podpory patří v ČSO ochrana sýčků a dalších ptáků zemědělské krajiny nebo podpora psí jednotky zaměřující se na vyhledávání otrávených návnad a jejich zvířecích obětí. Dary pomohly spolufinancovat i obnovené a rozšířené vydání Pražského ptactva Veleslava Wahla, významného ornitologa a bojovníka proti fašismu i komunismu. Individuální fundraising je důležitý i v případě projektů mezinárodního výzkumu a ochrany ptáků – v rámci programu Let o život ČSO z darů veřejnosti podporuje boj s nelegálním zabíjením stěhovavých ptáků ve Středomoří, v minulosti dary pomohly financovat přípravu a vydání druhého Evropského hnízdního atlasu anebo vydání prvního hnízdního atlasu Ukrajiny.

Nejúspěšnějším fundraisingovým tématem ČSO je zcela jistě program budování ptačích parků, kdy darované peníze umožní vykoupit pozemky v ptačích parcích a zajistit správu těchto parků. Do ptačích parků směřuje cca 75 % všech darovaných prostředků. Téma výkupu pozemků do vlastnictví ČSO a zakládání nových ptačích parků dárcům prostě dává smysl, chtějí být součástí obnovy krajiny. A především už s ČSO mají dobré zkušenosti – dary doposud pomohly založit sedm ptačích parků, dárci dostávají pravidelnou zpětnou vazbu, do ptačích parků se kdykoli mohou podívat ať už sami nebo v rámci mnoha organizovaných akcí pro veřejnost. Na vlastní oči vidí, že jejich dary jsou skutečně využité k obnově krajiny a jak příroda v ptačích parcích vzkvétá – ostatně v případě nejstaršího ptačího parku Josefovské louky už vzkvétá téměř dvacet let a výsledky jsou opravdu znát. V roce 2024 proběhly dvě kampaně na výkupy pozemků v nových ptačích parcích – nejprve se na jaře podařilo vybrat 2,25 mil. Kč na ptačí park Rzy. Během vánoční kampaně se pak dárci složili na spolufinancování ptačího parku Střimická výsypka částkou 5,7 mil. Kč, jednalo se tedy o nejúspěšnější dosavadní fundraisingovou kampaň ČSO.

ZDROJE JISTOTY V NEJISTÝCH ČASECH

Individuální fundraising má prostě v ochraně přírody obrovský potenciál – a dobrá zpráva je, že ho v Česku začínáme naplno objevovat. Už to není jen „hezký doplněk“, ale stává se zásadním pilířem financování mnoha environmentálních organizací. Stále víc lidí chce přírodě pomáhat aktivně, nejen slovy, a právě dar je pro mnohé tím nejsnazším a nejúčinnějším způsobem, jak se zapojit. Organizace, které se individuálnímu fundraisingu věnují s péčí a důvěrou v dárce, často získávají víc než jen finance – budují kolem sebe silnou komunitu lidí, kterým na přírodě záleží, zvyšují si nezávislost a stabilitu a získávají cennou motivaci pro svoji každodenní práci pro ochranu přírody. V době, kdy se přírodní prostředí potýká s bezprecedentními tlaky, je podpora jednotlivců nejen vítaná, ale naprosto klíčová. Proto má smysl individuálnímu fundraisingu věnovat pozornost, čas i péči. Právě to může být klíčem k větší odolnosti ochranářských aktivit do budoucna.

NÁRODNÍ PARK ŠUMAVA A JEHO FINANCOVÁNÍ

PAVEL HUBENÝ

Mgr. PAVEL HUBENÝ
Od roku 1988 působí na Šumavě. Nejdříve jako řadový zaměstnanec Správy CHKO Šumava v Sušici, později krátce jako pracovník Referátu životního prostředí Okresního úřadu v Klatovech, od roku 1992 opět na Správě Národního parku a Chráněné krajinné oblasti Šumava. V letech 1993 až 2014 jako vedoucí CHKO Šumava, od roku 2014 pak ve funkci ředitele Správy Národního parku Šumava.

V letošním roce Správa Národního parku Šumava ukrajuje pětatřicátý rok své existence. Poslední klidné roky jakoby zanořily pod hladinu bouřlivou historii tohoto chráněného území. Neklidnou dobu hledání smyslu národního parku, ochranářského, ale i politického a ekonomického vyvažování.

U jeho zrodu stály proti sobě dvě ideje: myšlenka na národní park s velkou plochou divoké přírody, a myšlenka na konzervaci krajiny ve stavu, v jakém byla po převratu v roce 1989. První idea více odpovídala požadavkům na fungování národních parků podle mezinárodních pravidel a také více korespondovala s pojetím ochrany přírody v navazujícím Národním parku Bavorský les. Druhá idea spíše odpovídá chráněné krajinné oblasti. Jejím cílem bylo zachování tradičního hospodaření, zejména v lesích.

Každá z idejí má svoji ekonomickou základnu. Na počátku 90. let se Ministerstvo životního prostředí České republiky klonilo k variantě konzervace krajiny. I když už tehdy legislativa počítala s tím, že – hlavně v lesích – bude zachován a obnoven samořídící vývoj přírodních ekosystémů. Model spojený s desítky let trvajícími zásahy jak na lesní půdě, tak i na odlesněných pozemcích, počítal s neustálým zdrojem zisků spojených s prodejem dřeva, případně zemědělských produktů. Protože už v roce 1992 bylo v zákoně rozhodnuto, že veškerá státní lesní půda bude obhospodařována Správou Národního parku a chráněné krajinné oblasti Šumava, bylo zjevné, že zřizovatel počítá s trvalým přísunem finančních prostředků z péče o les. Hrubá kalkulace říkala, že ročně lze na území parku vytěžit 100 až 150 tisíc kubíků dřevní hmoty, což bylo množství, které mohlo pokrýt více jak polovinu provozních nákladů. Zbytek pak, zejména náklady na mzdy, by zajišťoval zřizovatel. Vznikl tak model příspěvkové organizace, tedy společnosti, která hospodaří jak s příspěvkem od zřizovatele, tak s finančními zdroji, které si sama

Idea divočiny nakonec zvítězila. Foto Pavel Hubený

Centrální část Národního parku Šumava po kůrovcové gradaci. Foto Pavel Hubený

zajistí. V prvních letech existence parku byl podíl z prodeje dřeva na celkovém rozpočtu velmi vysoký (60 až 88 %). Postupně se snižoval, v některých letech od roku 2007 dokonce klesl pod 30 %, přičemž pozdější maxima sahala k 64 %. Od roku 2014 do 2024 byl tento podíl průměrně 49 %. Trend je jednoznačně klesající.

Realita ale píše jiné scénáře, než jaké předpokládají modely. Na Šumavě do celého procesu zasáhl lýkožrout smrkový. Jeho gradace si vynutily zvýšenou těžbu. Pro toho, kdo se v této problematice neorientuje, stačí věc popsat zkratkou: lesní zákon vyžaduje, aby smrk na půdě určené k plnění funkcí lesa byl vytěžen dříve, než se stane zdrojem šíření kůrovce. V roce 1996 tak jen těžba kůrovcem napadených smrků vyšplhala ke 190 000 m^3. Po období poklesu kůrovcového napadení přišel orkán Kyrill, který vygeneroval roční těžbu polomů blížících se 750 000 m^3 a následná kůrovcová gradace pak do roku 2011 vedla k vytěžení více jak 1 000 000 m^3 (průměrně 250 000m^3/rok v období 2008-2011). Tehdy Správa bohatla, neboť produkovala nebývale vysoké zisky. Část z nich vložila do rezervních fondů. Bylo totiž jisté, že přijde období, kdy kůrovcové těžby klesnou na minimum.

Souběžně s tímto procesem běžela ale i změna idejí. Plán na konzervaci tradičního lesnictví na rozlehlých pasekách po těžbě kůrovce zjevně selhal. K žádné konzervaci nedošlo. Těžbou dokonce byly zničeny i lesy, u kterých se předpokládalo, že porostou ještě několik desetiletí. Konečně se také začalo hlasitě mluvit o tom, že Správa národního parku hradí své provozní náklady z prodeje něčeho, co by měla chránit. A zároveň se ukázalo, že se vývoj lesů národního parku ubírá podobným směrem, jako vývoj sousedních hospodářských lesů. A tak se stále neodbytněji hlásila o slovo idea první. Divočina. Dynamika tohoto procesu byla tak silná, že v roce 2017 vedla k novele zákona, který základní princip samovolného vývoje, tedy první ideje, vtělil do preambule národních parků. V Poslanecké sněmovně se fakticky rozhodovalo o budoucnosti všech našich národních parků.

Do toho ale vstoupila ekonomika a také (opět) kůrovec. Velká kůrovcová gradace zasáhla celou republiku a smrkové souše, dosud běžné jen v národních parcích a rezervacích, se staly nedílnou součástí celé české krajiny. Těžby kůrovcem napadeného dříví vedly kolem roku 2018 k propadu cen dřeva. V národním parku se záhy ukázalo, že za takové situace ani vysoká těžba nemůže pokrýt náklady. Tedy v případě, že nejsou vytvořeny dostatečné rezervní fondy. Od roku 2020 je také jisté, že dlouhodobým cílem v Národním parku Šumava je snižovat těžbu dřeva a postupně převádět většinu lesní půdy do divočiny. Tento proces probíhá kontinuálně a od roku 2023 je více jak polovina lesní půdy, kterou spravujeme, bez těžeb. Finanční zdroj z prodeje dřeva tedy postupně vysychá. Až skončí na zcela doplňkovém minimu. Náš partner, Národní park Bavorský les, prošel podobným vývojem. V okamžiku, kdy se divočině ponechávané lesy začaly přibližovat 70 %, přešel z režimu příspěvkové organizace na rozpočtovou.

Pokud jde o hledání jiných finančních zdrojů, které by pomáhaly trvalému provozu národního parku, není to vůbec věc snadná. Společně s Bavorským národním parkem sdílíme myšlenku, že vstup do národního parku by měl být zadarmo. Zpoplatněny by mohly být pouze výjimečné aktivity, jejichž provoz je spojený s nějakými dalšími náklady, například provozem rezervačního systému, specifickými personálními náklady (například průvodci) apod. Finanční budoucnost Správy tedy bude nejspíše garantovaná zdrojem od zřizovatele, tento zdroj bude doplňkově zlepšovat zisk z prodeje dřeva těženého s cílem trvalé péče o lesní ekosystémy v místech určených pro ochranu a udržování biodiverzity (cca 24 % území národního parku), popř. přísun financí za služby. Poslední kategorie nebude ale ve skutečnosti ziskem, protože příjem z těchto činností nevyrovná náklady na trvalý a dlouhodobý provoz konkrétní služby. Sladění zisku a nákladů řešíme v současné době při úvahách o každé nové aktivitě, kterou hodlá do budoucna Správa provozovat.

Budoucí scénář v podstatě směřuje do podoby rozpočtové organizace a bude nepochybně spojen s úspornými kroky. Rozhodně už dnes existence národního parku podle kvalifikovaných odhadů produkuje roční obrat přes miliardu korun. Protékající finance obohacují místní komunity, region a rozsáhlou síť podnikatelů. A průtok peněz znamená i příjem na daních.

Bude-li tento fenomén sílit, měl by být projekt divokého národního parku stále atraktivní a udržitelný.

VYPLÁCENÍ NÁHRADY ÚJMY ZA ZTÍŽENÍ HOSPODAŘENÍ NA POZEMCÍCH

MILOŠ BROTZ, JANA HOVORKOVÁ, TOMÁŠ PECH, PETR STLOUKAL

Ing. MILOŠ BROTZ
krajinný ekolog se specializací na zemědělství

Ing. JANA HOVORKOVÁ
zoolog

Bc. TOMÁŠ PECH
lesník

Ing. PETR STLOUKAL
vedoucí oddělení CHKO

Oddělení CHKO, Agentura ochrany přírody a krajiny ČR

Náhrady za újmy za ztížení hospodaření na zemědělské půdě, lesním pozemku nebo rybníku s chovem ryb nebo vodní drůbeže se vyplácí na základě ust. § 58 zákona o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb., v platném znění (dále jen „ZOPK“).
Podle ustanovení § 78 odst. 4 ZOPK je k posuzování žádostí a k vyplácení náhrady újmy za ztížení zemědělského a lesního hospodaření dle § 58 ZOPK na celém území České republiky mimo území národních parků a jejich ochranných pásem, CHKO Šumava a CHKO Labské pískovce a vojenských újezdů příslušná Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky (dále jen „AOPK ČR“). V tomto článku uvádíme přehledné údaje za poslední období za tuto organizaci. Dalšími orgány, které jsou příslušné k posuzování takových žádostí a k vyplácení náhrady újmy, jsou správy národních parků a újezdní úřady podle své územní působnosti.
V roce 2024 obdržela AOPK ČR celkem 831 žádostí o náhradu újmy, z toho 818 za újmu, která vznikla v roce 2023, a 13 žádostí o náhradu újmy vzniklé v roce 2024.
Celkový požadavek na náhradu újmy podle žádostí obdržených v roce 2024 činil více než 547 mil. Kč. Požadovaná výše náhrady se oproti předchozímu roku mírně snížila. Okruh žadatelů se ale stále rozšiřuje; v porovnání s rokem 2023 obdržela AOPK ČR o 81 žádostí o náhradu újmy více.
V roce 2024 se celková požadovaná výše náhrad oproti roku 2023 mírně snížila o cca 2 mil. Kč. Jedná se o první meziroční pokles od roku 2016.
V roce 2024 bylo v rámci náhrad újmy za omezení zemědělského a lesnického hospodaření vyplaceno celkově 680,7 mil. Kč. Byly propláceny zejména žádosti za rok 2023 přijaté v roce 2024, ale částečně i žádosti za újmu vzniklou v roce 2024 a také žádosti z předchozích let, jejichž posuzování si z různých důvodů vyžádalo delší čas. Celková výše vyplacených náhrad oproti roku 2023 významně vzrostla (v roce 2023 bylo vyplaceno 164,693 mil. Kč).

Rok	Zažádáno (mil. Kč)	Vyplaceno (mil. Kč)**
2020	230,5	179,9
2021	262,7	273,2
2022	493,6	200,0
2023	549,5	164,7
2024	547,2*	680,7

** výše požadované náhrady se může mírně změnit vzhledem k tomu, že všechny žádosti za daný rok ještě nejsou zpracovány*
*** jde o souhrnný údaj o náhradách vyplacených v daném roce, tj. včetně žádostí administrovaných v předchozím období*

Vyšší vyplacená částka, než je výše požadované náhrady, je dána tím, že v roce 2024 byly propláceny i některé náhrady, o něž bylo žádáno již v roce 2022. Přitom některé skutečně rozsáhlé a složité žádosti z předchozích let se nepodařilo uzavřít ani v roce 2024.

V celkovém finančním objemu stále výrazně převažují žádosti o náhradu újmy na lesní půdě nad žádostmi na zemědělském půdním fondu, kterých je zase početně více.

Přehled o požadovaných a vyplacených náhradách újmy v posledních 5 letech je uveden v tabulce.

Pro všechny, kdo řeší náhrady zemědělských újem, je důležité nové číslo Věstníku MŽP částka 7 (č. j. MZP/2024/080/473), vydané na konci roku 2024 Ministerstvem životního prostředí, v němž byly nejen upřesněny platnosti proměnných veličin určujících sazby, které jsou nezbytné pro výpočet náhrad pro újmy vzniklé a trvající v r. 2024, ale tentokrát byly rovněž aktualizovány veličiny platné v nadcházejícím roce 2025. Nově se tedy budou ve Věstníku MŽP zveřejňované hodnoty proměnných veličin vztahovat vždy k následujícímu roku. Tím budou předem známé podmínky náhrady škody a stanovení výše náhrad se tak stane pro žadatele spravedlivějším, protože náhrada bude kalkulována podle podmínek platných v období, kdy újma vznikla či trvala.

Asi nejdůležitější legislativní novinkou v roce 2024, která ovlivnila podmínky poskytování finanční náhrady, bylo přijetí vyhlášky č. 43/2024 Sb. účinné od 1. 3. 2024, jíž byla změněna vyhláška č. 432/2005 Sb., kterou se stanoví podmínky a způsob poskytování finanční náhrady za újmu vzniklou omezením zemědělského hospodaření, vzor a náležitosti uplatnění nároku. Obsahuje aktualizaci podmínek výpočtu náhrady v důsledku ztížení pastvy hospodářských zvířat v oblastech opakovaného výskytu vlka obecného. Pro stále rostoucí počet žadatelů o náhrady za tyto újmy usnadnila nově přípravu jejich podkladů pro podání žádosti aplikace Wolfgang, která je k dispozici na webu AOPK ČR na adrese www.navratvlku.cz.

UHLÍKOVÉ KOMPENZACE JAKO NÁSTROJ OCHRANY PŘÍRODY

KLÁRA JIŘINCOVÁ

Bc. KLÁRA JIŘINCOVÁ
Studentka Fakulty životního prostředí na České zemědělské univerzitě v Praze, juniorní expertka INTEGRA Group. Ve své diplomové práci se zaměřuje na uhlíkové kompenzace, hodnocení biotopů, a potenciál těchto přístupů v české ochraně přírody.

VŠUDYPŘÍTOMNÝ UHLÍK

Uhlík, prvek, se kterým se lze setkat ve všech organických látkách, vyskytuje se v různých podobách a je nedílnou součástí života na Zemi. Za největší zásobárnu tohoto prvku je považována půda, která spolu s vegetací dokáže pohltit velké množství uhlíku, který by jinak zůstal v atmosféře a oteploval tak naši planetu. Vzhledem k nárůstu světové populace, ekonomickému růstu a dalším signifikantním faktorům vzniká významné množství oxidu uhličitého nad rámec množství, které v přírodě koluje v rámci přirozených přírodních procesů. Takto vyprodukovaný CO_2 zůstává ve velkém množství v atmosféře, aniž by byl zpětně absorbován. Nadměrné emise přispívají k oteplování planety, vzniku tzv. skleníkového efektu. Jako společnost jsme dlouhodobě vyzýváni ke snížení emisí, pokud k tomuto činu nedojde, budeme čelit negativním dopadům na biodiverzitu, degradaci půdy a mnoho dalším negativním následkům.

NÁSTROJE PŘISPÍVAJÍCÍ KE SNÍŽENÍ GLOBÁLNÍHO OTEPLOVÁNÍ

Nejen na celosvětovém trhu byly vytvořeny nástroje přispívající ke snížení globálního oteplování. Téměř celosvětově byla roku 1992 podepsána Rámcová úmluva o změně klimatu, následoval Kjótský protokol z roku 1997, který byl v roce 2020 nahrazen Pařížskou dohodou. Nejdiskutovanějším závazkem v této oblasti je na evropské úrovni Green Deal, jehož cílem je dosažení uhlíkové neutrality do roku 2050. Na úrovni republikové má Česká republika vypracovanou politiku ochrany přírody, která stanovuje cíle a opatření v oblasti ochrany přírody a klimatu.

V současné době již existují nástroje, jimiž mohou subjekty snižovat emise skleníkových plynů. Jedním z těchto nástrojů jsou emisní povolenky, zpoplatnění vypouštění skleníkových plynů. Nově vzniklým nástrojem je ESG (environment – social - governance). Jedná se o nefinanční reporting firem, ty musí informovat o dopadu na životní prostředí, společnost a řízení firmy. Povinnost vypracování reportingu se týká firem, které splňují alespoň dvě ze tří kritérií – mají více než 250 zaměstnanců, roční obrat přesahuje více než 50 milionů eur a jejich aktiva čítají přes 25 milionů eur. V České republice se jedná odhadem o 250 firem, číslo však poroste.

Potřeba snížit emise vedla k vytvoření dalšího nástroje, kterým jsou uhlíkové offsety. Jedná se o aktivity, které snižují nebo odstraňují emise CO_2. Dotyčný nemusí snížit emise vlastní, ale může zafinancovat projekt, jehož pomocí dojde ke snížení emisí celkových. Uhlíkové offsety se vyskytují na dobrovolném trhu, v České republice tato iniciativa dosud není využívána. Snahou v této oblasti jsou projekty jako Sázíme stromy, Sázíme Česko nebo Sázíme budoucnost.

PĚT KRITÉRIÍ KVALITNÍ UHLÍKOVÉ KOMPENZACE

K prokázání vysoké kvality carbon offsetu (uhlíkové kompenzace) je nutné splnit pět kritérií, poté může být projekt certifikován akreditovanou organizací. Tento proces je důležitý k zajištění ekologické integrity, transparentnosti a zabránění greenwashingu.

Prvním kritériem, které musí být splněno, je **adicionalita,** kterou se rozumí snížení nebo odstranění emise skleníkových plynů, které vyplývá z činnosti, ke které by bez uhlíkových kompenzací nedošlo. Pro kontrolu se používá porovnání odstraněných emisí po realizaci projektu a emisí,

ke kterým by došlo, kdyby projekt nebyl realizován.

Spolehlivá kalkulace je druhým kritériem k úspěšnému carbon offsetovému projektu. Pokud by byla kalkulace podceněna, mohlo by dojít k nadhodnocení základních emisí projektu (emise před realizací) nebo k podhodnocení skutečných emisí (emise po realizaci).

Třetím nezbytným kritériem je **trvalost,** odstranění nebo snížení emisí musí být dlouhodobé, aby splnilo svůj účel. Jako trvalý je označován horizont sta až tisíce let. Avšak může dojít ke zvratu, například v lesním ekosystému, kde vypukne požár. Proto projekty uhlíkové kompenzace vyžadují záruku na snížení rizika zvratů. Pokud vývojář projektu zavede opatření na snížení rizik, certifikační schéma například umožní nižší vklad na rezervy.

Aby nedošlo k dvojímu vydání, je nutné dodržet kritérium **exkluzivity.** Která zajistí, že nebudou dvakrát vydány kredity stejnému projektu.

Poslední kritérium se zabývá **předcházení ekologickým a sociálním škodám,** tedy každý projekt musí dokázat, že neškodí ekologicky ani sociálně.

Projekty, které splní tato kritéria, mohou být následně certifikovány. Nedílnou součástí k zajištění transparentnosti trhu s projekty týkajícími se carbon offsetů, je registr. Jsou zde shromážděny informace o projektech, jejich typ, umístnění, metody a předpokládané snížení CO_2. Zaregistrované projekty jsou ověřeny třetí stranou. Pro lepší orientaci je zde i záznam o vydaných kreditech.

KDO MŮŽE PROJEKT NA UHLÍKOVÉ KOMPENZACE CERTIFIKOVAT?

Na mezinárodním dobrovolném trhu existují offsetové programy, které umožňují různým subjektům kompenzovat emise a nakupovat projekty. Mezi nejrozšířenější z nich patří Verra (Verified Carbon Standard). Tuto certifikaci pocházející z USA má již více než 1800 projektů. Program splňuje Kodex osvědčených postupů ICORA (International Code of Practise for Organic Carbon Restoration). Tento kodex se zaměřuje na standardizaci a sdílení osvědčených postupů pro obnovu a sekvestraci organického uhlíku v půdě a ekosystémech. Cílem kodexu je zvýšení sekvestrace uhlíku, zlepšení kvality půdy a podpora biodiverzity. Certifikovaným projektům vydává VCU (Verified Carbon Units). S projekty, které splnily tyto požadavky, je možné obchodovat. Součástí tohoto programu je veřejný registr a nezávislý audit třetí stranou. Ačkoliv Verra vydala v roce 2020 největší počet certifikací, byla nařčena, že část vydaných kreditů nepředstavuje snížení emisí, což bylo v některých případech potvrzeno.

Dalším dobrovolným certifikačním programem je Gold Standard, který klade důraz na cíle udržitelného rozvoje OSN. Zaměřuje se na uhlíkové projekty s vysokou úrovní přínosu s ohledem na ekonomickou, sociální i environmentální stránku. Certifikované projekty musejí mít dopad alespoň na tři cíle udržitelného rozvoje OSN. Verra i Gold Standard jsou certifikace mezinárodní, lze je tedy použít i pro projekty na území České republice. Pro certifikaci musí ovšem splnit pět výše uvedených kritérií. Dobrovolným programem je i Plan Vivo, American Carbon Registry nebo Climate Action reserve působící zejména ve Spojených státech a Mexiku.

Projekty, které jsou certifikovány, mohou být různého charakteru. Dle jejich typu lze vypočítat, k jak velkému snížení emisí za rok dojde a dle toho následně přidělit kredity. Celého procesu se účastní hned několik stran. Na počátku projektu je nejzásadnější autor projektu, vlastník (vlastní pozemek, kde projekt fyzicky probíhá),

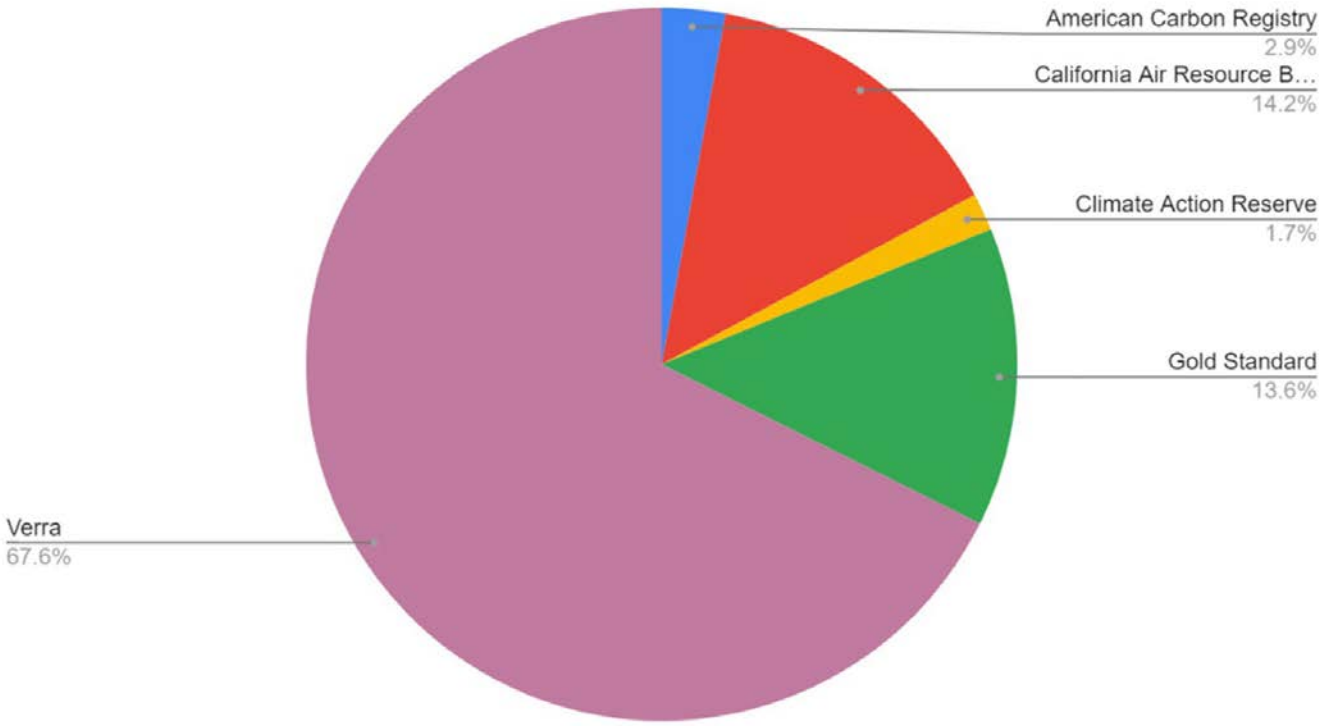

Přehled dobrovolných uhlíkových kompenzací vydaných v roce 2020: Chen si et. al, 2021: Electronic Journal (https://www.researchgate.net/publication/357023060_Voluntary_Carbon_Offsets_An_Empirical_Market_Study)

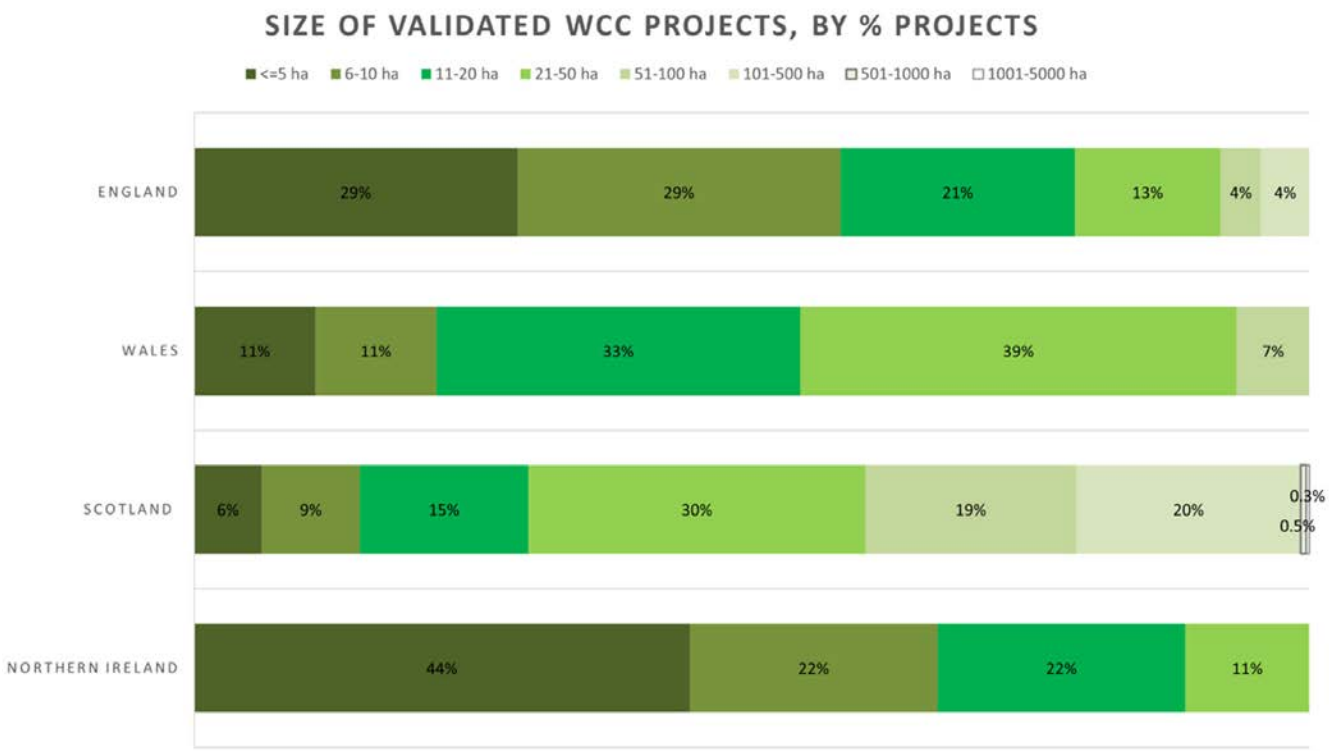

Velikost ověřených projektů WCC dle zemí Spojeného království: Woodland carbon code, statistic (https://www.woodlandcarboncode.org.uk/about/wcc-statistics-2024)

dále nesmí chybět auditor pro ověření třetí stranou a standardizační organizace. Do fáze návrhu je zahrnut výběr monitorovací metodiky, dále se posoudí technická proveditelnost, finanční náklady a možné výnosy.

JAKÝ JE STAV V ČESKÉ REPUBLICE A OSTATNÍCH STÁTECH EVROPY?

V České republice žádný podobný systém neexistuje, ačkoliv v ostatních státech Evropy se již podobné projekty uskutečňují. Příkladem nám může být Španělsko s Uhlíkovým fondem pro udržitelnou ekonomiku, francouzská organizace Avvena, která umožňuje nákup uhlíkových kreditů po kompenzaci vypouštění CO_2 do ovzduší nebo Velká Británie se svoji iniciativou Woodland a Peatland Carbon Code. Jedná se o dva standardy zaměřující se na sekvestraci uhlíku a obnovu přírodních stanovišť. Woodland Carbon Code zajišťuje kvalitní tvorbu lesů, snahou je pohltit co největší množství uhlíku výsadbou lesa na vhodném stanovišti. Lze tímto způsoben kompenzovat pouze emise na území Velké Británie, nikoliv mimo toto území. Projekty jsou realizovány na plochách menších pěti hektarů až po území větší než 500 hektarů, obvyklá rozloha se pohybuje kolem 20-50 hektarů.

Jsou využívány dva typy jednotek pro kvantifikaci uhlíku. Pending Issuance Unit (PIU) představují odhadované množství sekvestrovaného uhlíku a Woodland Issuance Unit (WCU), na rozdíl od PIU se jedná o již ověřené jednotky, které představují fixovaný oxid uhličitý. Jednotky WCU jsou vydány až po ověření třetí stranou. Po realizaci projektu dochází k monitoringu pro ověření. První je po pěti letech od realizace, další každých deset let. Dle vyhodnocení může být určeno, zda se jedná o zelený stav (je sekvestrováno více uhlíku, než se předpokládalo) nebo stav opačný, červený (uhlíku bylo sekvestrováno méně), nedoručené jednotky budou zrušeny. Peatland Carbon Code funguje na stejném principu, zaměřuje se ovšem na rašeliniště, jež ve Spojeném království pokrývají zhruba 10 % území.

BUDOUCNOST V ČESKÉ REPUBLICE

Ačkoliv v podstatné části státu Evropy jsou postupně rozvíjena celostátní či regionální dobrovolná schémata, v ČR žádná taková iniciativa neexistuje. A to i přes to, že uhlíkové offsety jsou jedním ze zásadních nástrojů pro dosažení uhlíkové neutrality, ke které se na úrovni EU zavázala ČR. V současné době se v rámci uhlíkové neutrality používají především povolenky jako nástroj pro snižování emisí v průmyslu. Vedle toho žádné další obdobné instrumenty neexistují. Bylo by přínosné doplnit možnost o vázání uhlíku formou revitalizačních opatření v ochraně přírody.

ŘEDITELSTVÍ SILNIC A DÁLNIC A OCHRANA PŘÍRODY

BOHDANA SKOKANOVÁ

Ing. BOHDANA SKOKANOVÁ
Na ŘSD pracuje od roku 2012 v oddělení koncepce a územního plánu.

Článek vznikl ve spolupráci se samostatným oddělením životního prostředí na ŘSD.

CO JSOU TO DOPRAVNÍ STAVBY A K ČEMU SLOUŽÍ?

Představme si svět bez aut, lodí, letadel; svět, ve kterém se doprava odehrává na regionální úrovni; svět bez exotického ovoce jako je dnes běžný banán, pomeranč či mandarinka; svět bez dovolených u moře nebo v Alpách.

Stavby dopravní infrastruktury využívají všichni, bez rozdílu.

Budeme-li citovat Dopravní a energetický stavební úřad (DESÚ), zahrnuje dopravní infrastruktura *„stavby a zařízení, které umožňují pohyb lidí a zboží po zemi, po vodě i ve vzduchu. Patří sem silnice, železnice, vodní cesty, letiště, mosty, tunely, přístavy, nádraží i terminály. Dopravní infrastruktura je nezbytná pro propojení různých regionů a států, pro rozvoj obchodu i cestovního ruchu.“*

Výstavba dopravní infrastruktury však vyžaduje velkou míru plánování, reflexe, přizpůsobení a investic, a také ohledu vůči životnímu prostředí a ochraně přírody a krajiny. Ekonomická náročnost těchto staveb proto zahrnuje nejen investice do technického řešení a zajištění bezpečnosti provozu, ale také investice související s ochranou přírody a krajiny, ochranou krajinného rázu, evropsky významných lokalit i jednotlivých významných solitérů.

ŘSD NENÍ NEPŘÍTEL

Ředitelství silnic a dálnic je státní podnik, jehož zřizovatelem je Ministerstvo dopravy ČR. Jeho základním účelem a předmětem činnosti je zajišťování výstavby, modernizace, správy, údržby a oprav dálnic a silnic I. třídy a jejich součástí a příslušenství. ŘSD také zajišťuje funkci provozovatele systému elektronického mýta v ČR. Celkově má ŘSD ve správě přibližně 1500 km dálnic a 5800 km silnic I. třídy.

Jako jeden z největších investorů si uvědomuje, že stavby dopravní infrastruktury mohou mít kromě své pozitivní funkce z hlediska dopravního zároveň negativní vlivy na životní prostředí a zdraví obyvatelstva. Podléhají proto podle zákona č. 100/2001 Sb. posuzování vlivů záměrů na životní prostředí.

Písník u Opatovické elektrárny, vodní přivaděč do elektrárny, horkovod, elektrárna a na pozadí estakáda dálnice D35 u Opatovic nad Labem. Položme si otázku, co je v tomto případě v krajině nejvýraznější? Zdroj ŘSD

Například na lokalitách, kde stavba silnice představuje riziko negativních vlivů na obojživelníky, bývají instalovány dočasné bariéry, které mají zabránit živočichům vstoupit do nebezpečného prostoru stavby. Na obrázku jsou bariéry instalované na stavbě přeložky silnice I/36 v Pardubicích. Zdroj ŘSD

V rámci dopravních liniových staveb dochází k záborům zemědělské půdy, možnému rušení živočichů a ovlivnění biotopů a fragmentaci prostředí vlivem bariérového účinku liniových staveb. Při realizaci staveb může docházet k ovlivnění biodiverzity okolní krajiny. ŘSD se snaží v maximální možné míře tyto negativní účinky řešit a realizovat zmírňující nebo kompenzační opatření, včetně propojení ploch oddělených komunikací novými stezkami pro pěší a pro cyklisty. Opatření jsou investorovi liniové stavby uložena do podmínek závazného stanoviska k posouzení vlivů provedení záměru na životní prostředí a další vycházejí ze stanovisek orgánů ochrany přírody v rámci navazující projektové přípravy. ŘSD proto realizuje řadu opatření ke snížení negativního efektu, který s sebou budování liniových staveb v krajině přináší. Intenzivně a úspěšně spolupracuje s Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR (AOPK ČR) tak, aby tato opatření byla efektivní. Zaměřuje se nejen na nové komunikace, ale snaží se vhodná ochranná opatření aplikovat i na starších silnicích, kde dosud chyběla. Důkazem může být například zprůchodnění nejstarší české dálnice D1 v rámci její modernizace čtyřmi novými ekodukty. Z realizovaných staveb může být jako příklad uvedena stavba „D0 511 Běchovice – D1“, kde jsou navržena opatření v oblasti biologické rozmanitosti, prevence znečištění a zachování stávajících dopravních vazeb v území v celkové hodnotě přibližně 5 mld. Kč.

Jelikož právní řád ČR nestanovuje konkrétní postupy, v jaké podobě (v jakém místě, kvalitě či rozsahu) mají být zmírňující a kompenzační opatření vyžadována, realizují se zpravidla jako nedílná součást dopravní stavby. Mluvíme o opatřeních typu propustky, přechody a podchody pro zvěř, opatření eliminující srážky létajících obratlovců s vozidly, náhradní výsadby, výsadby izolační i pohledové zeleně nebo protihluková opatření. Ve specifických případech jsou kompenzační opatření realizována mimo pozemky stavby. Jedná se například o náhradní výsadbu na dohodnutých místech, kde má výsadba větší opodstatnění.

Vzhledem k tomu, že vnímání vlivu stavby na krajinný ráz je z velké části ovlivněno optikou místního obyvatelstva a současná společnost má zájem participovat na začleňování dopravní infrastruktury do krajiny a být součástí rozhodovacího procesu, má ŘSD snahu připravované stavby veřejnosti představit a seznámit ji zejména s důvody a přínosy stavby včetně vybraných řešení trasy. Nezřídka však naráží na tzv. NIMBY efekt (z anglického „ne na mém dvorku“), který může ve výsledku stavbu ovlivnit. Následně může dojít nejen ke změně výsledného řešení stavby, ale i k výraznému negativnímu ovlivnění její přípravy.

CO TEDY MŮŽE ŘSD REALIZOVAT?

Podle Metodických listů AOPK ČR mohou předmětem kompenzací obecně být:

· Územní systém ekologické stability (§ 4, odst. 1 zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny (dále jen „zákon“))
· Významné krajinné prvky (§ 4, odst. 2 zákona)
· Druhy rostlin a živočichů, pokud by záměr mohl vést k ohrožení těchto druhů na bytí nebo k jejich degeneraci, k narušení

Ekodukt na dálnici D11 a propustek pod tělesem dálnice D3. Zdroj ŘSD

Oplocení dálnice včetně trvalé naváděcí bariéry pro obojživelníky. Oplocení dálnice je doplněno výsadbou izolační zeleně, která se v budoucnu stane pohledovou bariérou. Zdroj ŘSD

rozmnožovacích schopností druhů, zániku populace druhů nebo zničení ekosystému, jehož jsou součástí (§ 5 odst. 1 zákona).

· Biotopy rostlin a živočichů včetně migračních tras, pokud lze jejich ničení či poškození zabránit technicky i ekonomicky dostupnými prostředky (§ 5 odst. 3 zákona)
· Dřeviny rostoucí mimo les (§§ 7, 9 zákona)
· Zvláště chráněná území (§§ 14–44 zákona)
· Památné stromy (§§ 46, 47 zákona)
· Zvláště chráněné rostliny a živočichové (§§ 48, 49, 50, 56 zákona)

Už od počátku přípravy stavby je s určitými opatřeními počítáno, jelikož mohou ovlivnit trasování nebo technickou či ekonomickou náročnost stavby. Přesný rozsah zmírňujících a kompenzačních opatření však bývá zpravidla stanoven až po vyjasnění trasy a rozsahu trvalého i dočasného záboru ploch. Jejich rozsah, umístění i věcná náplň jsou postupně upřesňovány v jednotlivých stupních projektové přípravy, během níž probíhá řada jednání a řízení nejen s dotčenými orgány státní správy, ale i s orgány samosprávy, majiteli dotčených pozemků, s odbornou i laickou veřejností.

V rámci dálniční odpočívky Osice na dálnici D11 byla osazena stěna z důvodu ochrany před rušivým osvětlením sousední lokality. Zdroj Mapy.cz

Existuje poměrně značný výčet možných zmírňujících i kompenzačních opatření ke snížení negativního vlivu komunikace na své budoucí okolí. Níže jsou uvedena opatření, která ŘSD na svých stavbách obvykle realizuje:

V případě **„Zmírňujících opatření“** se jedná o technická opatření provedená na konkrétní stavbě za účelem omezení mortality fauny a fragmentace stanovišť. Jejich cílem je omezit negativní vlivy realizované stavby na biodiverzitu v dotčeném území. Je možné je rozdělit následovně:

• ***Opatření umožňující bezpečné překonání komunikace*** jsou migrační objekty snižující vliv fragmentace prostředí na populace živočichů; jedná se o nadchody, podchody, propustky.

• ***Opatření zabraňující vstupu živočichů na komunikace*** mají primárně omezovat mortalitu živočichů na komunikacích a přispívat k bezpečnosti silničního provozu; patří mezi ně oplocení, protihlukové a ochranné clony, umělé odpuzovače, bariéry pro obojživelníky.

• ***Opatření úprav okolí komunikace pro zvýšení viditelnosti a přehlednosti*** mají za cíl snížit rizika kolizí živočichů s dopravou; může se jednat o vhodné úpravy vegetace, pásy trávníku atp.

Naopak **„Kompenzační opatření“** jsou ta opatření, která jsou ukládána dotčenými orgány státní správy v případech, že dotčená přírodní stanoviště jsou výstavbou zničena nebo je jejich stav významně negativně ovlivněn a je snahou tato stanoviště nahradit. Jako příklad lze uvést dřevinu, les, mokřad nebo biotop chráněného druhu.

Mezi nejčastěji používaná kompenzační opatření patří ***uložení náhradní výsadby,*** které spočívá v povinnosti vysázet stanovené množství dřevin na určené místo a určitou dobu o tyto výsadby pečovat. O uložení náhradní výsadby je rozhodnuto pouze v rámci správního řízení o povolení kácení dřevin, a to s cílem kompenzovat ekologickou újmu způsobenou provedeným kácením.

Dalším kompenzačním opatřením je ***tvorba nebo zlepšování kvality biotopů.*** Jejím cílem je vytvoření nových náhradních biotopů, nejčastěji například tůněk, malých rybníčků nebo mokřadů, které budou zajišťovat vhodné podmínky pro

Náhradní výsadba v lázeňských lesích na pozemcích města Karlovy Vary jako kompenzační opatření po kácení prováděném kolem silnic I. třídy. Výsadba je prováděna po dohodě s Magistrátem města Karlovy Vary. Stromky zde lépe prospívají a zaplňují holá místa. Zdroj ŘSD

dlouhodobou existenci zájmových druhů. Nejedná se samozřejmě jen o vytvoření konkrétního prvku, ale i o velké množství drobných doprovodných opatření, jež mají náhradní biotop co nejlépe začlenit do okolní krajiny. Zlepšování kvality biotopů předpokládá, že stávající existující biotop je ve zhoršeném stavu a kompenzační opatření mají směřovat zpět k funkčnímu stavu. Může se jednat například o dosadby vegetace po předchozím poškození, úpravu vodních poměrů, revitalizace koryt vodotečí apod.

POMŮŽE POLITIKA KRAJINY?

Přestože je k dispozici velká množina opatření ke snížení vlivu stavby silnice nebo dálnice na životní prostředí, je nutné uvést, že ŘSD jako státní investor hospodařící s veřejnými prostředky musí disponovat odbornými podklady nebo rozhodnutími, která mu nařizují určitý rozsah opatření realizovat. Je proto nutné hledat rozumný kompromis pro vynaložení státních finančních prostředků na ochranu přírody a krajiny a výstavbu dopravní infrastruktury.

V současné době vzniká strategický dokument Politika krajiny, který by měl pomoci všem aktérům v krajině předcházet konfliktům a nacházet prostor pro všechny. Také ŘSD mělo možnost na tomto strategickém dokumentu jistou mírou participovat. V rámci odborné pracovní skupiny Infrastruktura jsme se společně s kolegy z pracovní skupiny Sídla a kulturní krajina zamýšleli právě nad způsoby, jak se v naší malé zemi s velkým množství přírodního a kulturního dědictví porovnat a shledali jsme, že to není a nebude jednoduché. V rámci návrhové části Politiky krajiny jsme se proto pokusili definovat opatření, která by mohla pomoci i nadále, a ještě více chránit přírodu a krajinu spolu s přípravou a realizací moderní dopravní infrastruktury.

V k.ú. Staré Hradiště v lokalitě nivy potoka byl v rámci stavby přeložky silnice I/36 vybudován náhradní biotop pro zvláště chráněné druhy především obojživelníků a plazů. Biotop byl vybudován jako kompenzační opatření sloužící ke zmírnění negativních vlivů stavby „I/36 Pardubice, Trnová – Fáblovka – Dubina“. Byla vybudována soustava tří tůní, skládající se ze tří stabilních a dvou periodických a zídka pro plazy. Vytěžený materiál byl použit na val od potoka a od pole jako prevence před splachy z polí a před zalitím tůní rozlivem potoka. Dnes je již biotop osídlený novou generací ropuchy zelené. Zdroj ŘSD

VYSOKORYCHLOSTNÍ TRATĚ JAKO NOVÁ PŘÍLEŽITOST PRO KRAJINU

INVESTICE DO ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ, OCHRANY PŘÍRODY A KRAJINY

IRENA RŮŽIČKOVÁ

Bc. IRENA RŮŽIČKOVÁ
Působí jako garant oboru krajinných a vegetačních úprav v okolí VRT na Stavební správě vysokorychlostních tratí na oddělení architektury a krajiny, kde se zaměřuje na integraci liniové železniční stavby do krajiny, tvorbu ekologických opatření a udržitelný rozvoj vegetačních prvků.

Železniční infrastruktura je velmi významnou investicí do dopravního systému, přičemž její realizace nevyhnutelně ovlivňuje krajinu a ekosystémy. Výstavba vysokorychlostních tratí (VRT) je v tomto ohledu obzvláště důležitá – nejenže přináší zásadní změny v prostoru, ale zároveň nabízí příležitost k systematickým investicím do ochrany přírody a krajiny. Finanční prostředky na tato opatření plynou jak z veřejných rozpočtů (Státního fondu dopravní infrastruktury), tak z evropských fondů, přičemž cílem není jen kompenzovat zásahy do přírodních a krajinných prvků, ale zachovat funkční krajinu pro budoucí generace.

Díky legislativním požadavkům a spolupráci s odborníky na ochranu životního prostředí jsou dnes vysokorychlostní tratě spojeny s širokým spektrem opatření, která podporují biodiverzitu, obnovu krajinných prvků i udržitelné hospodaření se srážkovou a povrchovou vodou.

TYPY FINANCOVANÝCH OPATŘENÍ

Zmírňující opatření

Velice často se lze setkat se skutečností, že výstavba vysokorychlostních tratí je vnímána jako rušivý prvek v krajině, příp. ohrožení místních ekosystémů, a to nejen obyvateli, ale i místními spolky a organizacemi. Vzhledem k tomu, že se jedná o rozsáhlou stavbu, je nezbytné k tomuto infrastrukturnímu projektu zaujmout moderní, odpovědný přístup a je nutné reflektovat enviromentální výzvy, kterým česká krajina v posledních letech čelí. Mezi ně patří sucho, extrémní výkyvy teplot a častější přívalové srážky, které ohrožují stabilitu ekosystémů i zemědělskou produkci. Současně dochází k urychlenému úbytku biodiverzity a fragmentaci krajiny, což znamená rozdělování přírodních biotopů na menší, izolované části. To ztěžuje migraci živočichů včetně zachovávání jejich genofondu a snižuje stabilitu ekosystémů.

Přestože má železniční doprava ve srovnání se silniční výrazně menší ekologické dopady, je nutné dbát na to, aby i tak stavba VRT problém fragmentace krajiny ještě neprohlubovala. Klíčovým opatřením je, pokud možno, sdružování dopravních cest do jednoho koridoru, aby nevznikaly nové bariéry. Migrační studie, součást dokumentace EIA, je následně rozhodující při navrhování prvků, umožňující volný pohyb živočichů v krajině. Mezi ně patří **mostní objekty** a **ekodukty,** které slouží nejen k migraci fauny, ale zároveň podporují prostupnost území pro pěší a cyklistickou dopravu, a dále **podchody a propustky** pro drobné savce, obojživelníky a plazy.

Konkrétní parametry navrhovaných ekoduktů – šířka, vegetační pokryv, terénní úpravy a vizuální bariéry – závisí na charakteru migrujících druhů, místních podmínkách, morfologii terénu a hlukovém a světelném znečištění. Příkladem může být ekodukt Kletné (nový mostní objekt převádějící migrační koridor nadnárodního významu, který plynule navazuje na dálniční ekodukt), v rámci stavby VRT Moravská brána, či estakáda Plačkův les v rámci stavby VRT Jižní Morava.

Vzhledem k tomu, že z bezpečnostních důvodů je celá trať oplocena, je nutné tyto migrační trasy podpořit **návodnou zelení,** která poskytne dočasné útočiště a intuitivně dovede zvěř k místu překonání bariéry. Tato zeleň je navrhována na rozsáhlých plochách, aby byla co nejúčinnější.

Ekodukt Kletné s návodnou zelení. Archiv Správy železnic

Vegetace není však navrhována pouze pro svou funkci ekologickou (migrační koridory, větrolamy, snížení eroze apod.), ale má také psychohygienickou a estetickou funkci. Velký důraz je kladen na citlivé začlenění do okolního prostředí. Na základě architektonicko-krajinářských studií pak dochází nejen k optimalizaci technického řešení, ale také k harmonické integraci trati do krajiny. **Zeleň** v blízkosti VRT je, pokud možno navrhována tak, aby nepodporovala liniový efekt stavby – tzn. rozptýlená/mozaikovitá výsadba respektující charakter daného území, měřítko krajiny a její druhovou skladbu. Do území se tak navrátí krajinné prvky jako remízy, stromořadí a aleje, solitérní stromy, větrolamy nebo zatravněné pásy. Tyto prvky jsou navrhovány v souladu s platnou legislativou, zejména zákonem č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, související legislativou a normami. Výsadba bude přizpůsobena také **požadavkům Správy železnic,** zejména z hlediska bezpečnosti provozu a údržby vegetace v ochranném pásmu dráhy dle **zákona č. 266/1994 Sb., o dráhách.**

Kompenzační opatření

Výstavba vysokorychlostních tratí přináší dopravní a ekonomické benefity. Naším cílem je však, aby zároveň zásah do krajiny a jejího vodního režimu byl co nejmenší.

Voda je jedním z nejcennějších přírodních zdrojů a klíčovým faktorem pro stabilitu ekosystémů, zemědělskou produkci i život obyvatel. Její dostupnost a kvalita ovlivňují nejen biodiverzitu, ale také schopnost krajiny odolávat klimatickým změnám. V posledních letech však dochází ke zhoršování vodního režimu v české krajině – snižuje se schopnost půdy zadržovat vodu, vysychají mokřady a snižuje se i přirozená infiltrace vody do podzemních zásob.

V rámci projektu proto usilujeme o to, aby koncepce reflektovala nejen nutnost ochrany přírody, ale také aktivně přispěla k obnově vodních prvků. Velký důraz je proto kladen na udržitelné hospodaření se srážkovými vodami. Snažíme se v co největší míře využívat přírodě blízké přístupy, které posilují ekologickou stabilitu krajiny, a tím podpořit vodní režim v území. Jedním z klíčových opatření je tvorba **menších vodních ploch – tůní,** mokřadů a poldrů, které pomáhají zadržovat vodu a zlepšovat mikroklima. Dále revitalizujeme přeložky drobných vodních toků, obnovujeme meandrující koryta a doplňujeme nivní

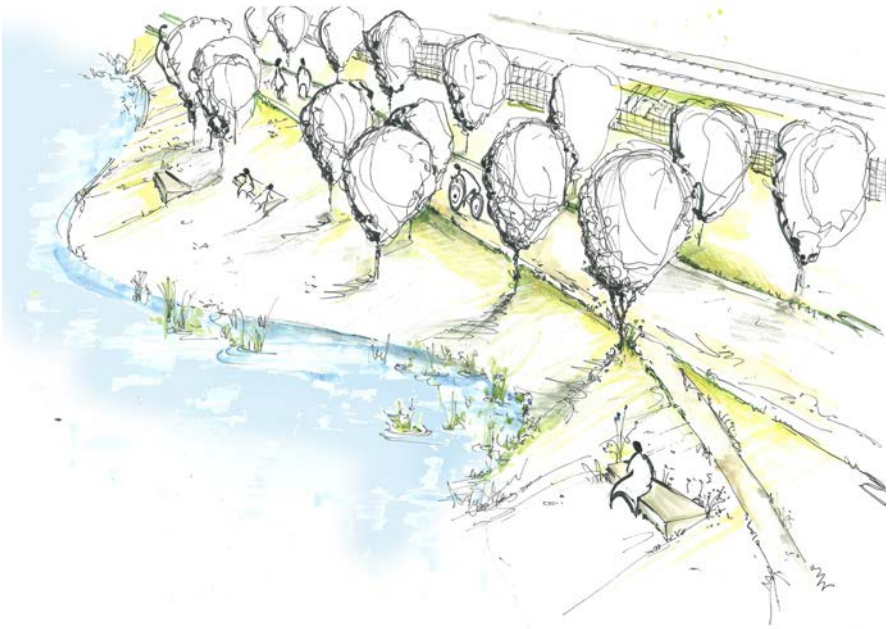

Vizualizace studie multifunkčního poldru v Ostopovicíc (terénní modelace náspu komunikace, která tvoří zároveň hráz v době zaplavení vodou). Archiv Správy železnic

Vizualizace ze Studie krajinářského řešení Horních Počernic. Návrh tůní jakožto součásti celkové revitalizace území. Archiv Správy železnic

vegetaci, čímž podporujeme přirozené procesy v krajině.

Např. na stavbě VRT Vysočina I, mezi Velkou Bíteší a Brnem, jsou na lesních pozemcích navržené tůně, či přehrážky přímo na vodoteči. Tyto prvky pro akumulaci srážkové vody, zpomalení jejího odtoku a podporu přirozené infiltrace vody do půdy nahrazují retenční objekty.

V katastrálním území obce Ostopovice je zase navrhována realizace poldru jako součásti komplexního protipovodňového opatření, který je snahou o inovativní protipovodňové opatření, spojující ochranu před povodněmi s ekologickou obnovou a rekreačními funkcemi-revitalizačními a rekreačními prvky. To znamená, že zde vzniknou nové stezky a odpočinkové zóny, které zpřístupní krajinu místním obyvatelům. Cílem je vytvořit multifunkční prostor odolný vůči klimatickým změnám.

Na úsecích VRT na severní Moravě je pak navrhován komplexní projekt revitalizace mokřadu a otevření zatrubněné části toku Splavná v km 110,250. Dále revitalizace mokřadu v blízkosti stávajícího viaduktu (za parkovištěm) v km 104, 374 (Jezernice) vč. zajištění dotace mokřadu vodou.

Výše uvedené prvky jsou navrhovány s ohledem na specifika jednotlivých lokalit ve spolupráci s odborníky na životní prostředí, aby byla zajištěna co největší efektivita a přínos pro krajinu a její obyvatele.

Další velice důležitou součástí návrhu vegetačních úprav je navrhování výsadeb na **plochy ÚSES,** kde se snažíme ve spolupráci s odborně způsobilou osobou integrovat prvky pro zapojení stavby do okolí. Součást sadových úprav je taktéž **zeleň podél všech doprovodných komunikací.**

SPOLUPRÁCE S MÍSTNÍMI SAMOSPRÁVAMI

Aby opatření přinesla co největší přínos, Správa železnic aktivně komunikuje s místními samosprávami, ale také s vědeckými institucemi, spolky, orgány ochrany přírody a správci chráněných území (AOPK ČR, krajskými úřady) apod. Tato spolupráce umožňuje lépe začlenit ochranná opatření do místního kontextu – například zakládání nových zelených ploch, obnovu historických krajinných struktur nebo zlepšení rekreačních možností pro obyvatele.

V rámci projektu **VRT Polabí,** která propojuje Prahu-Běchovice s Poříčany, se Správa železnic též zaměřila na citlivé začlenění trati do stávající městské zástavby. Součástí tohoto úsilí je plánování nových zelených ploch, retenčních nádrží s trvalou vodní hladinou a nového významného krajinného celku – parku v Běchovicích. Ten má přispět ke zvýšení kvality života místních obyvatel a nabídnout nové rekreační možnosti. Celkový parkový prostor o rozloze přes 38 hektarů, situovaný nad tunelovým úsekem, zahrnuje mozaikovitou strukturu vegetačních prvků s důrazem na ekosystémové služby a harmonické integrace do krajinného rámce. Součástí kompozice je vinice, ovocný sad tvořený historickými odrůdami jabloní a hrušní, ale také třešňová aleje s postupným nakvétáním, podporujícím estetickou a biologickou rozmanitost. Květnaté louky jsou koncipovány s mozaikovitým režimem seče. Je zde i plocha pro spontánní sukcesi – suché trávobylinné porosty s vysokou ekologickou hodnotou. Extenzivní dřevinné výsadby obsahují vysoký podíl bobulovin, které představují významný zdroj potravy pro avifaunu. Intenzivnější parkové výsadby jsou členěny solitérními a skupinovými porosty, které respektují měřítko krajiny a podporují její vizuální kontinuitu. Morfologie terénu umožnila začlenění vyhlídkového bodu s atraktivním průhledem

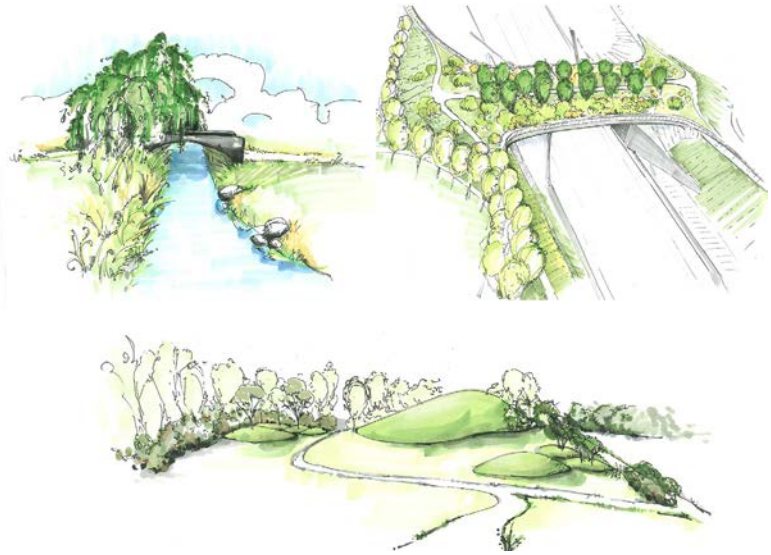

Vizualizace ze Studie krajinářského řešení Horních Počernic-rekreační zóna, propojující obec s Klánovickým lesem. Archiv Správy železnic

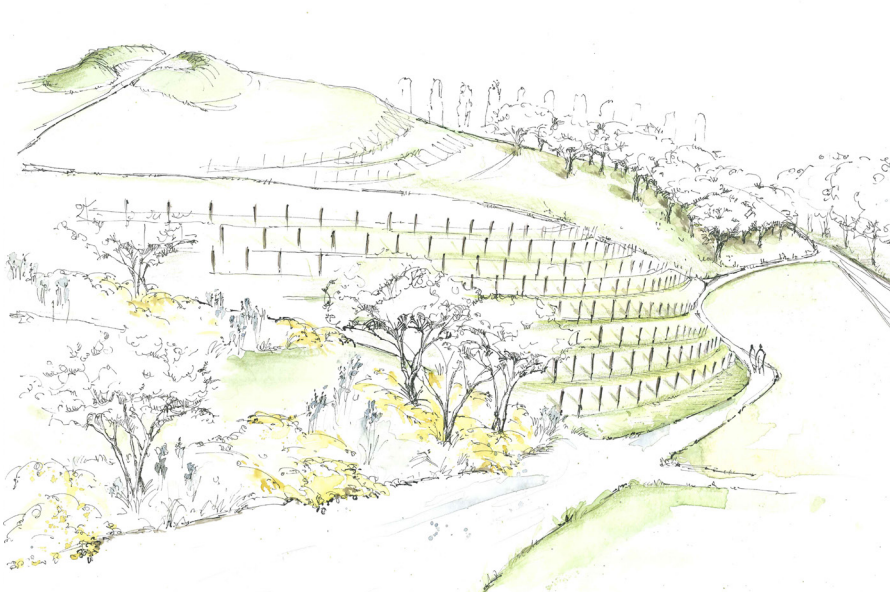

Vizualizace návrhu Parku v Praze-Běchovicích. Archiv Správy železnic

na dynamiku vysokorychlostního provozu, čímž dochází k propojení funkční a estetické roviny návrhu. Celkové řešení respektuje principy krajinného plánování a ekologického inženýrství, čímž se snaží přispět k adaptaci území na klimatické změny a zvyšuje jeho rekreační i ekologickou hodnotu.

Dále po trase, v oblasti **Horních Počernic,** kde je trasa vedena v zářezu, pracuje celkové řešení VRT s kontextem širšího území jako se soudržným krajinářským celkem – zahrnuje ekodukt pro zachování konektivity mezi urbanizovaným prostředím a Klánovickým lesem, nové pěší trasy, cyklostezky a vegetační doprovod, který přispívá k optickému a ekologickému začlenění do krajiny. Terénní úpravy jsou navrženy s důrazem na jemné modelace reliéfu, které efektivně potlačují přímé vnímání přítomnosti vysokorychlostní trati z úrovně okolního terénu a zajišťují plynulé přechody mezi jednotlivými krajinnými segmenty.

MONITORING

Aby byla zajištěna minimalizace negativních dopadů na krajinu a vodní režim, bude během výstavby i po jejím dokončení probíhat **systematický monitoring provedených ekologických opatření.** Tento proces umožní vyhodnotit jejich účinnost a v případě potřeby navrhnout další kroky k ochraně ekosystémů. Rozsah monitoringu bude prováděn v souladu s podmínkami stanoviska příslušného orgánu v rámci procesu EIA a/nebo na základě jednotného environmentálního stanoviska (JES).

Monitoring je zahájen minimálně 1 rok před zahájením stavby. **Během realizace** projektu bude prováděn **ekodozor** odborně způsobilou osobou, jejímž úkolem bude sledování výskytu chráněných druhů a vyhodnocení vlivu stavebních prací na místní ekosystémy a zvláště chráněné druhy, zajištění bezpečného přesunu zvláště chráněných druhů do náhradních biotopů, kontrola dodržování ochranných opatření a možnost pozastavení prací v případě ohrožení cenných přírodních lokalit, průběžná eradikace invazních druhů rostlin (např. křídlatka japonská a třapatka dřípatá), s cílem zabránit jejich šíření do okolí. Monitorován bude také vodní režim, který bude zaměřen na monitoring hladiny podzemních a povrchových vod a jejich kvalitu. Výsledky budou sloužit k včasné identifikaci možných dopadů na okolní vodní zdroje a umožní případnou úpravu technických řešení.

Po dokončení stavby bude nadále probíhat dlouhodobé sledování formou kontinuálního ekologického monitoringu po dobu nejméně pěti let s cílem zhodnotit účinnost provedených opatření a v případě potřeby provést další zásahy, vyhodnocení ekologických funkcí revitalizovaných prvků jako jsou mokřady, retenční plochy a přeložky vodních toků, sledování kvality vody a jejího vlivu na ekosystémy, posouzení změn v migraci savců a dalších drobných obratlovců, monitoring výskytu invazních druhů apod.

Veškeré činnosti ekologického monitoringu budou realizovány ve spolupráci s orgány ochrany přírody a výsledky budou průběžně vyhodnocovány s cílem zajistit dlouhodobou stabilitu a funkčnost přijatých

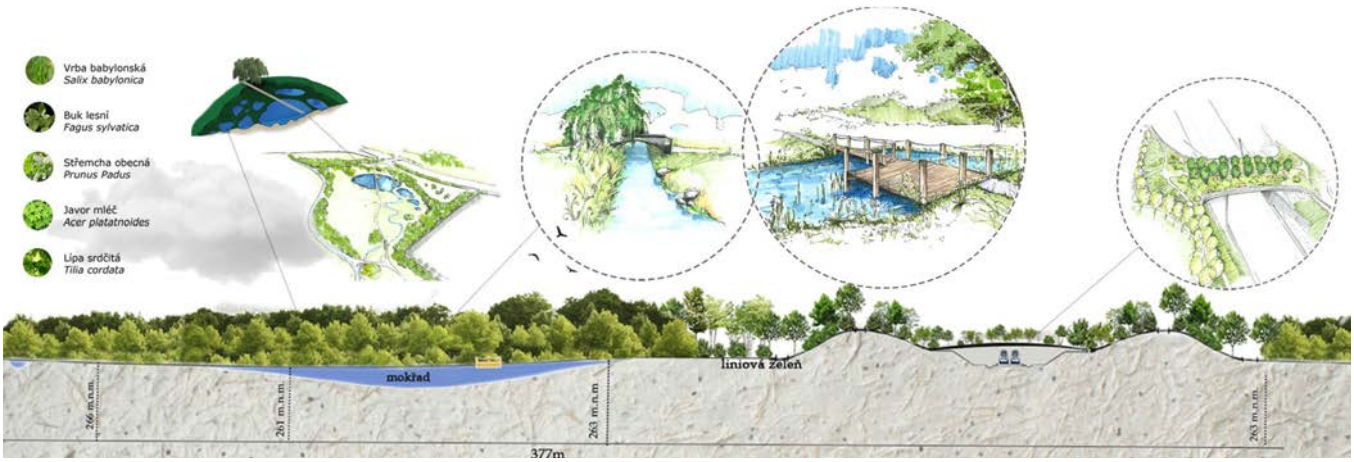

Krajinářská studie Horní Počernice-řez začlenění vysokorychlostní trati do okolí. Archiv Správy železnic

Příklad přírodě blízkého řešení retenční nádrže VRT Moravská Brána. Archiv Správy železnic

opatření. Na základě těchto hodnocení by měly být předkládány návrhy a upřesnění návrhů na opatření, popřípadě na úpravy monitoringu.

Hlavními výzvami při implementaci všech těchto opatření, které představují významnou složku rozpočtu, je právě finanční náročnost. Je nezbytné předejít přílišnému nárůstu nákladů, a zároveň zajistit jejich efektivitu a přínosy pro krajinu. To vyžaduje plánování těchto opatření už v **rané fázi** projektu. S tím velice úzce souvisí hledisko legislativní povinnosti strategického plánování staveb dopravní infrastruktury. Inspiraci bychom mohli hledat v zahraničí – např. v **Německu** je plánování velkých dopravních staveb pevně zakotveno v legislativě, která zajišťuje efektivní, koordinovaný a ekologicky odpovědný přístup k rozvoji dopravní infrastruktury. Krajinné plánování je tedy nedílnou součástí procesu územního plánování, včetně velkých dopravních staveb. Tento systém zajišťuje efektivní koordinaci mezi ochranou přírody a rozvojem infrastruktury, včetně dopravních projektů. V **Nizozemsku** se u dopravních projektů pracuje přímo s konceptem "Building with Nature", což snižuje pozdější náklady na realizaci staveb. V České republice současná legislativa a strategické dokumenty samozřejmě zohledňují ekologické aspekty při plánování a realizaci těchto staveb. Konkrétní přístup k optimalizaci nákladů a efektivity ekologických opatření však závisí na jednotlivých projektech a jejich posuzování v rámci platné legislativy. Strategické cíle jednotlivých politik – Dopravní politiky a Politiky životního prostředí – nejsou vždy ve shodě, což vede ke komplikacím při plánování a je nutné tyto cíle do budoucna lépe koordinovat.

Tímto problémem se aktuálně zabývá nově vznikající strategický dokument Politiky krajiny od r. 2025-2050.

Vybírat opatření s nejlepším poměrem náklad/zisk, propojovat ekologická opatření s dalšími funkcemi (protihluková ochrana, rekreace, zemědělství), jsou skutečně velkými výzvami pro všechny subjekty, které se na projektu podílejí.

V neposlední řadě je velkou výzvou hledání synergie ve financování a investicích pro obnovu krajiny, a to využitím **dalších dotačních zdrojů** (například programů na obnovu krajiny, uhlíkové kompenzace, apod.).

Dále to jsou náročná projednání z hlediska majetkoprávních vztahů a budoucí, finančně a kapacitně náročnou údržbu těchto prvků. Výzvou i řešením zároveň je vytváření partnerství s místními obcemi, ekologickými organizacemi a zemědělci, protože ti mohou být součástí dlouhodobé správy těchto opatření.

Investice do ochrany přírody a krajiny jsou tedy součástí hlavního rozpočtu na výstavbu. Nejsou jen pouhou legislativní povinností, nýbrž i příležitostí k přizpůsobení krajiny probíhajícím klimatickým změnám a k uplatnění jejich **širších ekologických přínosů.**

NÁSTROJE PRO NAVRHOVÁNÍ A REALIZACI EFEKTIVNÍCH A FUNKČNÍCH OPATŘENÍ

VLASTIMIL BOGDAN

Ing. VLASTIMIL BOGDAN
Posledních 15 let se zabývá monitoringem a mapováním přírody. Má za sebou řadu projektů na území ČR, v zahraničí vedl výzkum fauny ostrova Bohol na Filipínách. V oblasti aplikované ekologie působí rovněž jako GIS analytik. Má zkušenosti s projekty SEA, EIA nebo migračními studiemi.

Počet opatření, která se navrhují pro zmírnění negativního vlivu výstavby a provozu záměrů na ochranu přírody, neustále roste. Funkčnost řady z nich je již ověřena v praxi (např. dálniční oplocení, migrační bariéry pro obojživelníky, tvorba náhradních stanovišť atd.). U některých dochází na základě výsledků k nejrůznějším modifikacím pro zajištění jejich vyšší efektivity a funkčnosti (např. migrační objekty, přírodě blízké retenční nádrže aj.). Řada opatření na vyhodnocení funkčnosti a efektivity teprve čeká (např. bariéry pro netopýry a ptáky, plašiče a odpuzovače živočichů aj.). Do hry vstupují rovněž opatření, která jsou úplnými pionýry ve svém oboru a jsou navrhována s jistou mírou nejistoty úplně poprvé (např. autonomní systémy snižující riziko střetu vozidel se zvěří nebo systémy snižující riziko střetu ptáků a netopýrů s vrtulemi větrných elektráren). Cílem článku ovšem není rozebírat jednotlivá opatření, nýbrž nástroje, které hrají nebo by mohli hrát zásadní roli ve fázi návrhu a realizace zmíněných zmírňujících opatření.

EIA

Nejvýznamnější nástroj při přípravě projektu, v rámci kterého se z hlediska ochrany přírody navrhují zásadní opatření, je dokumentace EIA. Součástí dokumentace EIA jsou totiž zpravidla dokumenty týkající se posuzovaní a hodnocení vlivu záměru na zájmy ochrany přírody jako je migrační studie, hodnocení vlivu dle § 67 zákona o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb. nebo Naturové posouzení dle §45i stejného zákona. V případě zjištění, že by mohl mít záměr při jeho výstavbě nebo provozu negativní vliv na zájmy ochrany přírody, stanoví se v dokumentaci taková opatření, která tento negativní vliv dokážou zmírnit či eliminovat. Tato opatření se následně mohou dostat do stanoviska EIA, tedy do závazného rozhodnutí, které vydává příslušný orgán, u větších záměrů zpravidla Krajský úřad nebo Ministerstvo životního prostředí.

Hodnocení vlivu dle § 67 a Naturové posouzení dle §45i zde asi není třeba detailně představovat. Hodnocení vlivu dle § 67 se vypracovává v případě, že záměr může představovat významný zásah, který by se mohl dotknout zájmů ochrany přírody. Oproti tomu Naturové posouzení se vypracovává jen v případě, kdy může mít záměr samostatně nebo ve spojení s jinými koncepcemi nebo záměry významný vliv na předmět ochrany nebo celistvost evropsky významné lokality nebo ptačí oblasti. V obou případech se však navrhují opatření, která by měla eliminovat nebo zmírnit negativní vliv záměru na předměty ochrany přírody.

Oproti tomu migrační studie je zaměřena na hodnocení záměru z hlediska míry fragmentace krajiny a měla by v jednotlivých fázích přípravy posoudit vliv záměru na prostupnost krajiny pro volně žijící živočichy. Z uvedeného vyplývá, že se zde navrhují zejména opatření snižující případný bariérový nebo fragmentační efekt záměru na přírodu popř. by zde měla být navržena opatření pro snížení rizika mortality, tedy střetů vozidel (vlaků) s živočichy. Nejprve se na úrovni procesu EIA zpracovává rámcová migrační studie, kde dochází k posouzení celkové průchodnosti a přijatelnosti navržených variant a stanovení základního umístění a volby typů průchodů pro faunu, jakož i dalších ochranných opatření. Následně se v etapě přípravy

dokumentace pro územní řízení (DÚR) zpracovává detailní migrační studie, v rámci které dochází k upřesnění a detailnímu rozpracování jednotlivých navržených opatření.

Ve všech zmíněných případech je velmi důležité, aby vždy probíhala spolupráce zpracovatele posouzení, tedy navrhovatele opatření, s projektantem. Praxe ukazuje, že tato spolupráce je velice efektivní způsob, jak zapracovat navrhovaná opatření do projektu již v průběhu jeho přípravy. Následné úpravy projektu jsou často náročné až nemožné. Příkladem můžeme uvézt opatření v podobě požadavku na změnu velikosti migračního objektu, doplnění nového migračního objektu, změnu umístění obslužných komunikací nebo typ jejich povrchu. Například opatření v podobě využití vody z komunikace pro dotování mokřadu vyžaduje úpravu projektu z hlediska odvodnění stavby, požadavek na retenční nádrže se stálou hladinou vody zase vyžaduje změnu výšky dna či technického řešení přepadu, požadavek na umístění bariér pro ptáky a netopýry na most vyžaduje složité změny a přepočty v nosnosti mostní konstrukce. Pokud jsou ovšem požadavky na tato opatření známa již v počáteční fázi přípravy a jsou odsouhlasena ze strany investora, mohou být mnohem snáze do projektu zapracována. V jednotlivých hodnoceních a posouzeních jsou pak tato opatření dále vedena jako opatření zmírňující negativní vliv stavby na zájmy ochrany přírody, je zde ovšem přímo uvedeno, že již jsou součástí projektu. Tato včasná integrace opatření do projektu je efektivní jak z hlediska ekonomického, tak i z hlediska vlastní funkčnosti opatření. I nadále je však nutná spolupráce při aktualizacích projektu, aby postupnými změnami v projektu nedošlo k znehodnocení či narušení funkčnosti opatření.

NOVÝ NÁSTROJ PRO NAVRHOVÁNÍ OPATŘENÍ

Ne vždy je situace tak ideální, jak bylo zmíněno v předchozím textu, ať už je to způsobeno neochotou posuzovatelů trávit hodiny nad konzultacemi a kontrolami úprav projektu (a následně i vlastního hodnocení), nebo nevolí projektantů a investora integrovat do projektu opatření, která jim vlastně nebyla uložena žádným orgánem ochrany přírody a považují je za zbytečnou a nadstandardní investici. Z toho následně plyne, že se stále projektují a realizují opatření nesprávných parametrů nebo se navrhují opatření v daných podmínkách nevhodná či nerealizovatelná.

Z výše uvedených důvodů je na místě zmínit absenci nástroje, který by na základě soudobých znalostí, požadavků a technologií obsahoval postupy, které by sloužili veřejné správě, projektantům i stavitelům k multidisciplinárnímu propojení, čímž by mělo dojít ke snížení tlaku na multidisciplinární znalosti jednotlivců. Každý druh je specifický a specifické jsou i jeho požadavky na opatření. Zároveň jsou specifické přírodní podmínky a charakter každé lokality, ze kterých vyplývají odlišné postupy a řešení. Pro pochopení vztahů mezi biologií ochrany přírody, stavitelstvím a legislativou a pro nastavení správných postupů při navrhování opatření pro ochranu přírody by mohla být vytvořena veřejná databáze obsahující dostupné informace technického, biologického i legislativního charakteru. Tyto informace by měli být propojeny tak, aby každému uživateli poskytovali správné odpovědi a vhodné postupy. Databáze by měla nabídnout zodpovědným orgánům ochrany přírody vhodná řešení, na která se budou moci odkazovat. Projektantům a stavitelům by zase měla přinést určitou míru flexibility v rámci navrhování a realizace, vždy ale s podmínkou dosažení konkrétního cíle. Tato databáze by zároveň mohla eliminovat chyby, které vznikají v důsledku četných změn dokumentace a dlouhého časového období, které přípravy komplikovaných staveb, jako je například vysokorychlostní trať, často provází. Důležité je, aby takový nástroj byl neustále aktualizován a umožňoval využívat vždy nejnovější přístupy a technologie.

BIOLOGICKÝ DOZOR

Při realizaci staveb praxe ukázala důležitost přítomnosti biologického dozoru. Ten by měl být zastoupen odborníkem na ochranu přírody a kromě monitoringu výskytu zvláště chráněných druhů na stavbě a provádění případných transferů by měl dohlížet na správnost realizace opatření týkající se ochrany přírody (včetně opatření na ochranu migrace) a dodržování podmínek stanovených orgány ochrany přírody. Obrazně řečeno je to osoba, která dostane pomyslný štafetový kolík od zpracovatelů studií při přípravě projektu jako je

Dálnice D6 Lubenec, obchvat. Přeložka Blšanky je provedena mimo most kamenným záhozem, v podmostí rovnaninou s kynetou ve dně. Na mostě jsou umístěny ocelové sítě, které nutí netopýry přelétávat most ve větších výškách a minimalizují tak počet srážek vozidel s netopýry. Foto V.lastimil Bogdan

migrační studie, hodnocení vlivu dle § 67 nebo Naturové posouzení dle §45i. V praxi se dále osvědčila funkce biologického dozoru jako konzultanta při tvorbě dokumentace pro provedení stavby (DPS) a realizačních dokumentací dílčích stavebních objektů RDS. Právě při úpravách projektu dle požadavků vyplývajících z detailní znalosti místních podmínek (např. jiná stabilita podloží, než se předpokládalo atd.) dochází na stavbě ke změnám, které mohou vézt ke snížení funkčnosti souvisejících opatření na ochranu přírody. Na druhou stranu může dojít k takovým změnám v krajině v okolí stavby, že některá předem navržená opatření na ochranu přírody zcela ztratí smysl (např. se stavbou nesouvisející odstranění liniové zeleně jako letového koridoru netopýrů).

ENVIRONMENTÁLNÍ PLÁN VÝSTAVBY

Velké stavby, jako jsou např. stavby v dopravním sektoru, jsou spojeny s širokou řadou závazných podmínek směrovaných na ochranu životního prostředí (a tedy i zmírňujících opatření pro ochranu přírody), které jsou stanovovány v průběhu celého povolovacího procesu. Jak již bylo zmíněno, klíčovým dokumentem (nástrojem) je vždy závazné stanovisko EIA případně rozhodnutí ukončující zjišťovací řízení a dále celá řada dokumentů stanovujících podmínky pro provádění stavby (výjimky z ochranných podmínek zvláště chráněných druhů, povolení ke kácení dřevin, souhlas k zásahu do významného krajinného prvku a řady dalších).

Zdaleka ne všechny podmínky bývají přehledně shrnuty ve stavebním povolení. Investor přesouvá povinnost dodržování podmínek na zhotovitele, přitom není k dispozici jednotný a přehledný dokument umožňující kontrolu jejich dodržování, za které je investor (spolu)odpovědný. Environmentální, potažmo biologický dozor pracuje s mnoha podklady a společně se zhotovitelem se v jejich provázanosti většinou postupně orientuje až v průběhu stavby.

Jako vhodné řešení se nabízí využití konceptu Environmentálního plánu výstavby (EPV) do něhož by byly integrovány všechny podmínky a opatření vyplývající z povolovacího procesu. Na konkrétní příklad se můžeme podívat na Slovensku, kde je EPV využívaný právě v dopravním sektoru. Tento dokument pro konkrétní stavbu popisuje způsoby zabezpečení nezhoršení stavu životního prostředí během výstavby, popisuje návrh technických a organizačních opatření stejně jako opatření na řešení krátkodobých zhoršení stavu složek životního prostředí. Navrhuje také plán ochranných opatření a navazující sanace pro případ havárií, nehod, požárů a povodní. Zabývá se nakládáním s odpady vznikajícími během výstavby. Měl by také obsahovat mapové podklady upozorňující na klíčová místa z pohledu ochrany životního prostředí včetně ochrany přírody (např. cenné biotopy, dřeviny, chráněná území apod.).

V praxi je u nás EPV výjimečně využíván, ale stále ještě není optimálním nástrojem. Většinou je totiž zpracován zhotovitelem stavby bez přímé kontroly (a reálně zájmu) investora. Výsledný dokument je tedy přehlednější formou dokumentace obsahující podmínky pro stavbu, ale praktické uplatnění není z pohledu ochrany životního prostředí (a tedy také hájení zájmu plnění povinností ze strany investora) zdaleka ideální. Je nutná optimalizace postupu a metodické a operativní nastavení. Klíčové je rovněž správné nadefinování rolí a jejich kompetencí v celém procesu.

V rámci EPV je pro jednotlivé podmínky potřeba nastavit odpovídající opatření, která nemusí být v závazných dokumentech dostatečně detailně popsána. Definici takovýchto opatření může dělat pouze odborně kvalifikovaná osoba. Musí být jasné, z jakého dokumentu podmínka vychází. Pro jednotlivá opatření by měla být co nejpřesněji popsána lokalizace, optimálně na úrovni konkrétních objektů. Pro několik podmínek může být jedno společné opatření a naopak jednu podmínku je možné naplnit více opatřeními.

EPV by měl zajišťovat ochranu životního prostředí, ale i ochranu investora. Z tohoto důvodu je doporučena příprava ze strany investora, který by měl EPV stanovit jako povinnou přílohu smlouvy se zhotovitelem. Pro kontrolu naplňování opatření musí být stanoveno období a adekvátní frekvence. O těchto kontrolách by měl být vždy sepsán jednoduchý protokol, který bude potvrzen odpovědnými zástupci. Tyto protokoly by měli být přístupné monitorovateli životního prostředí, pro kterého mohou být zjištění podstatná pro naladění monitoringu (termínu, lokace…), v případě závažných zjištění pak může být nastaven monitoring operativní. Vzhledem k možným změnám dokumentace stavby a souvisejících závazných dokumentů je třeba počítat s ad hoc aktualizací EPV.

Pro snadnější a efektivnější využití EPV by určitě pomohla aplikace, ve které by bylo zajištěno provázání projektové dokumentace (dílčích staveb), podmínek stavebního povolení, rozpracovaných opatření, harmonogramů, výsledků monitoringu, mapových podkladů, protokolů kontrol a dalších důležitých nástrojů. Aplikace by sloužila pro investora, pro zhotovitele, pro stavební (environmentální) dozor, ale hlavně pro ochranu životního prostředí!

ZÁVĚREM

Stejně jako v ostatních oborech, tak i v ochraně přírody dochází k neustále novému poznání a k vývoji, což platí pro opatření aplikovaná v ochraně přírody dvojnásob. V dnešní době vyžaduje navrhování vhodných a efektivních opatření skutečně multidisciplinární znalosti. Věřím, že uvedený text s příklady z praxe zdůrazní důležitost stávajících nástrojů, pomůže odstranit zbytečné překážky ve spolupráci a třeba bude i podnětem pro aplikaci nevyužívaných nástrojů nebo vývoje nástrojů nových, protože zájmem nás všech by mělo být financování pouze efektivních a funkčních opatření v ochraně přírody.

JOSEF VAVROUŠEK: VIZIONÁŘ UDRŽITELNÉ BUDOUCNOSTI

HANA LAUDÁTOVÁ

Mgr. HANA LAUDÁTOVÁ
Koordinátorka Environmentální ceny Josefa Vavrouška, kterou udílí Nadace Partnerství. Víc než 20 let se věnuje propagaci a PR. Pracovala v Moravském zemském muzeu v Brně, Moravské galerii v Brně, více než 8 et vedla oddělení marketingu a propagace v brněnském VIDA! science centru.
Od roku 2022 působí v ekologické nadaci ČR Nadaci Partnerství, kde má kromě Environmentální ceny Josefa Vavrouška na starosti i vybrané nadační kampaně a samotnou značku organizace.

V září loňského roku by oslavil 80. narozeniny. Josef Vavroušek, první federální ministr životního prostředí, ekolog, horolezec, vědec a pedagog, patřil mezi ty výjimečné osobnosti, jejichž myšlenky mají nadčasovou platnost. Jeho život ukončila lavina v Západních Tatrách, pod kterou zahynul společně se svou dvacetiletou dcerou Petrou. Tragédie uzavřela příběh člověka, který hledal cesty k harmonii mezi společností a přírodou a dokázal svým přístupem ovlivnit nejen své současníky, ale i generace po něm.

CESTA K OCHRANĚ PŘÍRODY

Vavroušek byl původně technikem – studoval strojní inženýrství a věnoval se kybernetice a systémové analýze. Zájem o životní prostředí u něj naplno vzplanul při devítiměsíční expedici do Afriky v roce 1968. Na vlastní oči viděl, co dokáže devastace přírody způsobit. *„Viděl jsem země s nesmírným bohatstvím nerostných surovin, ale postižené erozí v důsledku nadměrné těžby,“* vzpomínal později. Tento zážitek se stal základem jeho filozofie trvale udržitelného rozvoje.

V totalitním Československu nebylo snadné ekologická témata prosazovat. Přesto od roku 1975 působil v Ústavu pro ekonomiku a řízení, kde analyzoval stav přírody a krajiny a publikoval zprávy, které komunistickému režimu nebyly po chuti. K ochraně životního prostředí však nepřistupoval jen jako analytik – byl také aktivním členem ekologických iniciativ, podílel se na vzniku Kruhu nezávislé inteligence a později i Občanského fóra.

MINISTR S VIZÍ

Po sametové revoluci se Vavroušek stal prvním federálním ministrem životního prostředí. Ve vládě nebyl pouze administrátorem – jeho vize byly široké a směřovaly k propojení vědy, politiky a občanské společnosti. Inicioval první celoevropskou konferenci ministrů životního prostředí v Dobříši v roce 1991, která se zaměřila nejen na ekologickou legislativu, ale také na environmentální etiku a spolupráci s nevládními organizacemi.
“Josef měl vzácnou schopnost spojovat v sobě excelentního analytika, politicky myslící a zároveň velmi skromnou,

Josef Vavroušek byl první federální ministr životního prostředí, který prosazoval koncept udržitelného života v Česku i v rámci evropské spolupráce a OSN, a univerzitní učitel.

Loňským laureátem Ceny Josefa Vavrouška v kategorii Dlouhodobý přínos se stal Jan Květ, průkopník vědeckého výzkumu produkční ekologie rostlin a ekologie mokřadů v Československu. Významně přispěl k rozvoji těchto oborů a stojí i za vznikem českého termínu „mokřad“.

empatickou osobnost. Propojoval neuvěřitelné množství zájmových skupin a měl velký respekt i u svých názorových protivníků. Osobnost jeho formátu nám v rozhádané republice dodnes chybí,“ přiblížil Miroslav Kundrata, strategický ředitel environmentální organizace Nadace Partnerství.

Vavroušek vedl československou delegaci na summitu OSN v Rio de Janeiru, kde se podílel na formulaci principů trvale udržitelného rozvoje. Prosazoval reformu OSN, která by více řešila ekologické problémy, a zároveň upozorňoval, že je nutné změnit hodnoty společnosti – místo nadměrné spotřeby bychom se měli učit žít skromněji a ohleduplněji.

„Svoboda každého jednotlivce končí nejen tam, kde začíná svoboda druhého, ale také tam, kde dochází k ničení přírody,“ napsal v roce 1993. Tento přístup je dnes aktuálnější než kdy dřív.

OSUDNÉ HORY

Po odchodu z politiky pokračoval v akademické činnosti a založil Společnost pro trvale udržitelný život. Přednášel na univerzitách, včetně Univerzity Karlovy či britské Cambridge. Jeho odborná i popularizační činnost ovlivnila celou generaci ekologicky smýšlejících lidí.

V březnu 1995 se vydal s dvacetiletou dcerou Petrou na túru do Západních Tater. Lavina v dolině Parichvost však ukončila jejich životy. Tragédie, která měla 18. března třicetileté výročí, zasáhla nejen jeho rodinu a přátele, ale i širokou veřejnost. Vavroušek byl osobností, která dokázala spojovat lidi napříč názorovými i politickými tábory, což je v dnešní době stále vzácnější.

ODKAZ, KTERÝ ŽIJE

Na jeho počest založila Charta 77 v roce 1996 Environmentální cenu Josefa Vavrouška, kterou dnes uděluje Nadace Partnerství. Tato cena oceňuje výjimečné osobnosti, které se významně zasloužily o ochranu přírody a udržitelný rozvoj.

Jeho myšlenky nebyly pouhými akademickými úvahami – byly praktickým návodem k tomu, jak žít ohleduplně vůči přírodě i budoucím generacím. Přesto je k naplnění této vize ještě dlouhá cesta.

Vzpomínky přátel a spolupracovníků

Chartista Jiří Müller:
Když jsem byl v letech 1971–76 ve vězení, spolužák z vysoké školy vozil mé rodiče na návštěvy do věznice a posílal jim peníze. Jmenoval se Josef Vavroušek. Nebyl nikdy naléhavým ekologickým aktivistou. Byl však naléhavým filosofem hodnot. Kvůli nim se ve vládě střetával se svým kolegou Václavem Klausem.

Horolezec Jiří Klíma:
Pepa byl velkorysý a skvělý člověk. Když jste chtěli, aby s vámi oslavil narozeniny, museli jste mu zatajit večírek a místo toho zmínit, že by se vám hodila pomoc při sekání dřeva.

Pedagog a spisovatel Pavel Nováček:
Při prvním setkání s Josefem se mi potvrdila jedna stará moudrost: „Lidé mohou zapomenout, co jste říkali, mohou dokonce zapomenout, co jste dělali, ale nikdy nezapomenou, jak se vedle vás cítili.“ Ten pocit otevřenosti a srdečnosti vůči neznámému studentovi, který za ním přišel s poněkud obskurním zájmem o budoucnost, mi nikdy nevymizí z paměti.

Environmentální cena Josefa Vavrouška

Cena Josefa Vavrouška je prestižní ocenění pro ty, kteří aktivně přispívají k ochraně životního prostředí a udržitelnému rozvoji v Česku. Udílí se každoročně už od roku 1996. Původně ji založila Nadace Charty 77, která ji později udělovala společně s Nadací Partnerství. Od roku 2014 má udílení ceny plně v rukou právě Nadace Partnerství.

Nadace Partnerství uděluje Cenu Josefa Vavrouška ve dvou kategoriích: za dlouhodobý přínos a za výjimečný počin. Pro mladé do 26 let je připravená speciální cena Ekozásek. Letos bude opět součástí vyhlášení i Cena Ministerstva životního prostředí pro osobnosti v oblasti environmentálního vzdělávání.

Pomáháme zviditelnit ty, kteří pracují pro naši přírodu!

Fórum ochrany přírody

FÓRUM OCHRANY PŘÍRODY představuje svobodný myšlenkový prostor založený na aktivním přístupu, vzájemné toleranci a schopnosti účastníků shodnout se na konsensuálních výstupech.

FÓRUM poskytuje prostor k diskusi, předávání poznatků a hledání řešení v různých aktivitách ochrany přírody. Zajišťuje svobodné vyjadřování názorů svých členů bez politických či institucionálních vlivů.

Fungování je založeno na permanentní názorové platformě v rámci provozu internetových stránek, na pravidelném setkávání a vydávání tohoto časopisu.

PODPOŘTE NAŠI ČINNOST

Snažíme se naše aktivity poskytovat zájemcům zdarma, což se daří díky projektům a další podpoře. Do budoucna se ale neobejdeme bez Vaší pomoci.

Vaše příspěvky můžete posílat na účet 2200318661/2010, použijte variabilní symbol 333.

DĚKUJEME VÁM

www.forumochranyprirody.cz